

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Кафедра теорії і методики початкової освіти

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

**Тема: «Розвиток діалогічного мовлення здобувачів початкової освіти
у процесі навчання української мови»**

Виконала:

Барсукова Марина Миколаївна
013 Початкова освіта

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент
Кухарчук Ірина Олексіївна

Допущено до захисту:

« ____ » _____ 2023 року

Завідувач кафедри

Дата захисту: « __ » _____ 2023 року

Національна оцінка _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Підписи членів комісії:

Глухів 2023 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ.....	9
1.1. Концептуальні основи розвитку діалогічного мовлення молодших школярів.....	9
1.2. Психолого-педагогічні особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку.....	15
1.3. Стан проблеми в теорії і практиці початкової мовної освіти.....	21
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ.....	35
2.1. Зміст і вихідні положення експериментального дослідження.....	35
2.2. Методика розвитку в учнів діалогічного мовлення у процесі вивчення української мови.....	43
2.3. Аналіз результатів дослідження.....	51
Висновки до розділу 2	60
ВИСНОВКИ	62
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	67
ДОДАТКИ.....	76

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Одним із важливих напрямів сучасної мовної освіти є формування комунікативної компетентності особистості, на що орієнтують положення концепції Нової української школи. У новому Державному стандарті початкової освіти зазначено, що основною метою сучасної школи є «всебічний розвиток дитини, її талантів, здібностей, компетентностей і наскрізних умінь, відповідно до вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей і потреб, формування цінностей, розвиток самостійності, творчості й допитливості» [10].

На основі Державного стандарту початкової освіти розроблено освітню програму з рідномовної освіти, метою якої є «розвиток здатності спілкуватися українською мовою для духовного, культурного й національного самовияву, послуговуватися нею в особистому і суспільному житті, у міжкультурному діалозі, бачити її передумовою життєвого успіху; плекання здатності спілкуватися рідною мовою...; формування шанобливого ставлення до культурної спадщини; збагачення емоційно-чуттєвого досвіду» [87, с. 44].

Ураховуючи ці нормативні положення, особливого значення набуває осмислення наукових положень та практичного досвіду забезпечення розвитку мовлення у початковій школі. На думку вчених, пріоритетними є опанування молодшими школярами різними формами комунікації – монологічною і діалогічною. Про це йдеться й у новому Державному стандарті початкової освіти, зокрема: «Уміння висловлювати власну думку усно й письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, здатність логічно обґрунтовувати позицію, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими особами» [87, с. 5].

Питанню розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи приділяли увагу такі вчені, як А. Я. Коменський, С. Ф. Русова,

В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський та ін. Зосібна, К. Д., Ушинський зазначав, що діалог є одним із дієвих засобів навчання і що в школі «надзвичайно мало звертається уваги на вправління дітей в усному мовленні, завдяки яким дитина заговорить, а головне, заговорить вільно, невимушено» [90, с.264].

У сучасній лінгводидактиці проблеми формування діалогічного мовлення розглядали М. Вашуленко, М. Варварук, Т. Винокур, О. Власенко, С. Дубовик, О. Глазова, Н. Головка, О. Гончарова, О. Гончарук, О. Гриценко, М. Грудок-Костюшко, А. Зильмудінова, Л. Левіна, Ю. Лелюх, Г. Лещенко, Н. Луцан, Е. Пелихата, О. Петрик, І. Раєвська, Н. Ростикус, Л. Соловець, Г. Шелехова та ін., у працях яких приділяється особлива увага проблемам розвитку мовлення в цілому, загальним методам опанування молодшими здобувачами освіти діалогічним мовленням, розкривається його сутність та всі можливі засоби його формування.

Отже, аналіз наукових досліджень засвідчив, що проблема розвитку діалогічного мовлення молодших школярів належить до важливих проблем у вітчизняній методичній науці, розв'язання якої має науково-практичне значення для розроблення в цілому концептуальних положень формування комунікативної компетентності учнів початкової школи.

Діалогічне мовлення у науковій літературі трактується як «комунікативний акт, у якому має місце зміна ролей мовця і слухача. Він відбувається в певній ситуації спілкування і є її продуктом. Ситуація спілкування охоплює обстановку, в якій відбувається розмова, стосунки між співрозмовниками, мовленнєве спонування і процес діалогізування» [43, с. 38] У межах мовленнєвого акту кожен із учасників по черзі виступає і як мовець, і як слухач. Отже, загальноприйнятим твердженням у лінгвістиці і лінгводидактиці є те, що діалог – це така форма комунікації, у процесі якої відбувається безпосередній обмін взаємопов'язаними та взаємозумовленими висловлюваннями.

Особливого значення в цьому процесі набуває організація і відбір навчального матеріалу, використання прийомів проблемного навчання, творчих завдань, вправ, дидактичних ігор тощо. На думку вчених, уміння вести діалог, підтримувати його – одне із найважливіших комунікативних умінь школяра, адже діалогічне спілкування учнів у процесі вирішення навчальних завдань, виконання вправ «оживляє пізнавальний процес, активізує розумові процеси, формує мислячу особистість, скорочує кількість помилок у письмовому мовленні школярів» [9; 15].

Діалогічний складник увіходить у структуру комунікативної компетентності в цілому. Тому дослідники вважають, що одним із мікродідактичних завдань педагогів сучасної початкової школи є формування діалогічної компетенції, тобто здатності встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими особами у діалозі, а саме: здатності бути компетентним як у говорінні, так і в слуханні. Проте практика свідчить, що діалогічному мовленню не приділяється належна увага на уроках, діти не володіють навичками спілкування як з однолітками, так і зі старшими людьми, не уміють доказово аргументувати свою думку чи делікатно апелювати опоненту.

Отже, недостатньою розробленістю теоретико-методичних аспектів означеної проблеми, еволюційними тенденціями в початковій освіті; підвищенням вимог до якості мовної освіти учнів молодшого шкільного віку; тим місцем, яке займає діалог, діалогічне мовлення, культура діалогу, діалогічна взаємодія у мовленні молодших школярів і зумовлена актуальність нашого дослідження.

Зважаючи на актуальність проблеми, недостатню її розробленість, а також виявлені суперечності, було обрано тему магістерського дослідження **«Розвиток діалогічного мовлення здобувачів початкової освіти у процесі навчання української мови»**

Мета магістерської роботи – теоретично обґрунтувати систему розвитку діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української

мови, здійснити аналіз стану володіння мододшими школярами діалогічним мовленням на сучасному етапі та розробити методичні рекомендації оволодіння цією формою комунікації здобувачами початкової освіти

Відповідно до поставленої мети визначено такі **завдання** роботи:

- з'ясувати сутність ключових понять магістерської роботи, зокрема *мовлення, розвиток мовлення, діалог, діалогічне мовлення*;
- проаналізувати стан дослідження проблеми розвитку діалогічного мовлення молодших школярів у нормативно-методичній літературі;
- схарактеризувати психолого-педагогічні особливості розвитку діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку;
- визначити роль діалогічного мовлення та засоби його формування в учнів молодшого шкільного віку на уроках української мови;
- розробити методичні рекомендації щодо розвитку діалогічного мовлення учнів 1 – 4 класів в процесі вивчення української мови;
- перевірити ефективність розробленої і запровадженої у навчальний процес методики.

Об'єкт дослідження: процес мовлення школярів на уроках української мови.

Предмет дослідження: методика розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови.

Методи дослідження: **теоретичні:** аналіз психолінгвістичної, лінгводидактичної літератури – для з'ясування стану розробленості проблеми формування діалогічного мовлення молодших школярів, визначення сутності базових понять дослідження; **прогностичний аналіз і моделювання** – для визначення педагогічних умов та розробки методики формування діалогічної компетентності молодших школярів; **емпіричні:** аналіз чинних програм анкетування вчителів, бесіди з учителями й учнями, відвідування й аналіз уроків – для вивчення стану формування діалогічного мовлення здобувачів початкової освіти в сучасній педагогічній практиці початкової школи;

педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) – для перевірки ефективності пропонованої методики; **статистичні:** методи – статистична обробка результатів експериментальної роботи та їх інтерпретація для кількісного та якісного аналізу емпіричних даних.

Теоретичне значення одержаних результатів дослідження. Узагальнення щодо особливостей мовлення молодших школярів, теорії діалогу та діалогічного мовлення, здійснені на основі аналізу науково-педагогічних та психолого-методичних джерел із теми дослідження, можуть бути певним внеском у розвиток сучасної лінгводидактики та застосовуватися для вивчення відповідних тем у методиці української мови.

Практичне значення магістерської роботи. Практичне значення магістерської роботи пов'язане з можливістю використання її основних результатів у викладанні відповідних тем у методиці української мови, у курсах за вибором та спецкурсах, а також на уроках української мови в початкових класах, під час проведення методичних семінарів і курсів підвищення кваліфікації вчителів початкової школи.

Апробація дослідження. Основні положення магістерського дослідження апробовано у формі доповідей і виступів на конференціях: V Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична інтернет-конференція з міжнародною участю «Сучасні тенденції та перспективи мовно-літературної освіти в Україні», 16–17 лютого 2023 р., Всеукраїнська науково-практична конференція «Початкова освіта в парадигмі Нової української школи: виклики часу», 27 квітня 2023 року, XIV Всеукраїнська студентсько-викладацька науково-практична конференція «Мова й література у проєкції різних наукових парадигм», 18 квітня 2023 року, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Полтава), звітна науково-практична конференція викладачів, докторантів, аспірантів та молодих учених, здобувачів вищої та фахової передвищої освіти «Наука та освіта в умовах війни: Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка» (2023 р.); Всеукраїнський

науково-методичний семінар «Компетентнісний підхід в освіті: теорія і практика», 16 листопада 2023 року (м. Глухів, Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка).

Структура магістерської роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, які містять параграфи та висновки, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи – 84 сторінки, із них – 66 основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1 Концептуальні основи розвитку діалогічного мовлення молодших школярів

В умовах сучасних освітніх викликів у суспільстві особливо гостро постає проблема формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості здобувачів освіти, їх інтелектуального та творчого розвитку. Значну роль у мовному розвитку дитини відіграє початкова школа, зорієнтована на продуктивне спілкування, співробітництво, діалог. Як уже підкреслювалося, процес навчання української мови ставить за мету розвиток комунікативних компетентностей молодших школярів [49]. Так, Державний стандарт початкової освіти передбачає формування у школярів комунікативних навичок, діалогічних умінь, що уможливить здобувачам освіти стати активними учасниками освітнього процесу [54]. На думку відомого науковця, академіка М. С. Вашуленка, «нині вчительство має піклуватися про чистоту, виразність, багатство мовлення своїх вихованців, прищеплювати їм любов до української мови, необхідність і бажання спілкуватися нею не тільки в навчальній діяльності на уроках, а й у повсякденному житті, формуючи таким чином ключову комунікативну компетентність» [15, с. 4–5].

Реформа сучасної освіти спрямована на здобуття учнями не тільки певних знань, а й уміння використовувати ці знання на практиці у житті, адже навчання у школі має сформувати низку компетентностей. Система мовної освіти у школі несе за собою зміни, які безумовно впливають на її початковий етап, адже починаючи з неї, відбувається формування більшості загально навчальних навичок та здібностей, що впливають на розвиток особистості. Основна змістова лінія мовної освіти в початкових класах є мовленнєва,

спрямована на опанування всіх видів мовленнєвої діяльності, а саме: читання, письма, говоріння, аудіювання [54, с. 102-107].

Метою вивчення української мови в початкових класах є формування особистості, яка вільно володіє навичками і вміннями користуватися мовними засобами у сприйнятті і створенні висловлювань у різних сферах, формах, видах, типах і жанрах мовлення, тобто в забезпеченні її всебічної мовленнєвої компетентності [89, с.6].

Великий тлумачний словник трактує комунікацію як «обмін інформацією, спілкування» [21]. Якщо учень уміє оцінювати ситуацію спілкування, підтримувати розмову, доречно використовує сталі формули мовленнєвого етикету, розгортає діалог, дотримується культури поведінки, то усе перелічене яскраво свідчить про становлення його мовленнєвої компетентності. На думку В. Сухомлинського, уміння спілкуватися, говорити, висловлювати свою думку є найважливішим досягненням, яке віддзеркалює інтелектуальну діяльність школяра, та є показником мовленнєвого розвитку дитини [85, с.670]

Педагогічна наука в сучасних умовах вирізняє спілкування як педагогічну категорію зі суб'єктно-об'єктними відносинами, що мають вплив на перебіг розвитку, формування учня. Вчені, що досліджували цю проблему зазначають, «щоб повноцінно спілкуватись, людина повинна навчитися швидко й правильно орієнтуватися в умовах спілкування; вміти правильно планувати своє мовлення; відшукати відповідні засоби для передачі задуманого; вміти забезпечити зворотній зв'язок» [15, с.4].

Міжособистісна комунікація відбувається за участю мінімум двох осіб, які є активними суб'єктами спілкування. Оскільки діалог є домінуючою формою мовлення, у практиці вивчення української мови в початковій школі він має важливе значення. Проблему розвитку діалогічного мовлення вчені досліджували також у співвідношенні проблеми розвитку спілкування.

Діалог завжди викликав інтерес у дослідників. Властивості діалогічного мовлення в школярів молодшого віку відображено у роботах М. Варварук,

О. Власенка, Н. Дзямулич, Н. Дмитренко, А. Зиммельдінової, І. Іпатій, О. Кузик, О. Кондратюк, Л. Левіної, Г. Лопатіної, А. Ляшкевич, Е. Палихатої, О. Петрик, Н. Ростікус, І. Старигіної, Г. Філь та ін. Методика удосконалення діалогічного мовлення молодших школярів, проблеми ситуаційної діяльності висвітлено в роботах Т. Білявської, Н. Богданець-Білокаленко, М. Вашуленко, О. Вашуленко, Н. Медведь, Е. Пелешок, Н. Ростікус, Т. Шевчук та ін.

Дослідження зазначених науковців відображають різноманітні аспекти навчання здобувачів освіти діалогічного мовлення. Аналізуючи змістову лінію «Взаємодіємо усно», М. Вашуленко вказує на те, що вона «спрямована на формування в молодших школярів/школярок умінь сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та застосовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з іншими людьми в діалогічній та монологічній формах заради досягнення певних життєвих цілей» [18].

Праці Ф. Бацевича, М. Вашуленка та інших визначають спілкування як процес взаємодії особистостей, які віддзеркалені та представлені одна одній і взаємодіють між собою з метою узгодження зусиль, налагодження їх відносин і досягнення спільної мети, що сприяє змінам у пізнавальній, мотивоційно-емоційній і поведінковій сферах осіб, які спілкуються між собою [3; 19].

Комунікативний підхід до навчання української мови в початкових класах, як відомо, став домінуючим у сучасній методиці й практиці шкільного навчання, що насамперед передбачає засвоєння її безпосередньо через спілкування. У термінологічному словнику поняття «спілкування» визначається як «складний, багатоплановий процес установалення й розвитку контактів між людьми, породжуваний потребами у спільній діяльності; містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття й розуміння партнера» [88]. Спілкування збагачує соціальний і особистий досвід суб'єктів знаннями, досягненнями, активізує роботу підсвідомості. Воно виявляє переваги і недоліки характерів, поведінки суб'єктів, може покращувати те й інше, сприяє соціалізації індивідів. Коли ж спілкування

виступає як основний вид діяльності (як основна цінність), воно є джерелом морального, духовного, естетичного задоволення [4, с.34]

Ф.С. Бацевич у підручнику «Основи комунікативної лінгвістики» подає класифікацію мовного спілкування за такими критеріями:

- залежно від форм втілення мовних засобів: зовнішнє спілкування (усне, писемне), внутрішнє (діалог людини із собою);
- за способом взаємодії між кому ні кантами: монологічне, діалогічне, полілогічне;
- з урахування специфіки каналів спілкування: мовлення безпосереднього спілкування (обличчям до обличчя); мовлення опосередкованого спілкування (записки, друкована продукція, телефон, радіо, телебачення, Інтернет тощо);
- залежно від функції та змісту повідомлення: побутове, наукове, офіційно-ділове, естетичне;
- за способом організації: стихійне (випадкова зустріч) і організоване (збори, мітинги, конференції тощо);
- за сферами спілкування або стосунками комунікантів: дружнє (розмова друзів, добрих знайомих, закоханих тощо); антагоністичнє (спілкування ворогів, людей, які сваряться); офіційнє (рольовє) [4, с.318].

Вітчизняна психологія трактує спілкування як діяльність. У цьому контексті спілкування розглядається як «вид діяльності», «мовленнєва діяльність», «комунікативна діяльність» тощо.

Питання мовленнєвої діяльності досліджували науковці, учені-методисти, зосібна: О. М. Біляєв, М. Вашуленко, М. І. Пентилюк, В. Я. Мельничайко, Н. А. Пашковськівська, Г. М. Іваницька, Л. М. Симоненкова та інші.

Лінгводидактика визначає мовленнєву діяльність як «сукупність психофізичних дій організму людини, що спрямовуються на сприймання і

розуміння мовлення або породження його в усній чи письмовій формах» [6, с.136-142].

На думку Н. Дячук, мовленнєва діяльність – це активний, цілеспрямований процес створення та сприйняття висловлювань, що здійснюється за допомогою мовних засобів під час взаємодії людей у різних мовленнєвих ситуаціях. Предметом мовленнєвої діяльності є думка, засобом – мова, способом – мовлення, продуктом – висловлювання (текст), результатом – розуміння або нерозуміння думок автора. Структура діяльності охоплює мотив, ціль, дії та операції як засоби виконання дій. Окрім цього, до структури належать особистісні настановлення та результати (продукти) діяльності [36, с.256-272].

У педагогічній галузі навчальний діалог розуміється як послідовна зміна методів навчання. Визначення Г. Лопатіної вказує на те, що навчальний діалог це «суб'єкт- суб'єктна взаємодія учнів, або ж учителя з учнями, що переростає у результативну співпрацю» [23 с. 87]. З іншого погляду, навчальний діалог трактується як пошуковий метод, який завбачає проблемний виклад освітнього матеріалу, що зобов'язує учасників навчального процесу самостійного вирішення чи відкриття, яке потрібно зробити самостійно. Таким чином даний метод забезпечує активізацію молодших школярів до процесу самостійного набуття знань, пошуку й дослідження інформації. Основою навчального діалогу є діалогічне мовлення, тобто вид усного зв'язного мовлення, за якого й реалізується прямий обмін висловлюваннями між двома чи декількома особистостями.

Л. Галаєвська визначає термін «діалогічне мовлення» як процес мовленнєвої взаємодії двох або більше учасників спілкування [24, с.66-69]. Згідно з цим кожен із учасників мовленнєвого акту є слухачем і мовцем. Із точки зору психології діалогічне спілкування має вмотивований характер, але за умов навчання мотивація виникає не завжди. Виходячи з цього варто створити умови, за яких у школярів з'явилося бажання обговорити, передати свої відчуття, подискутувати. Попри це важливою складовою залишається

сприятливий психологічний клімат під час уроків, зацікавленість у співпраці, гарні стосунки між учасниками, що є завданням викладача. Діалогічне мовлення несе за собою зорове сприймання комунікантів і певну незавершеність висловлювань, яка доповнюється засобами спілкування такими, як: жести, міміка, пантоміміка. [25, с.41-45].

Як зазначалося раніше, термін «діалог» та «діалогічне мовлення» застосовується в різних галузях гуманітарних знань у варіативних термінологічних визначеннях. Проте різноманітні термінологічні формулювання відповідних понять утворюються на загальних тезах, які чітко сформулювала А. Зиммельдінова про те, що діалог – це «генетично вихідна і найбільш розвинена форма безпосереднього спілкування» [44, с.10-13]. У комунікативній площині особливість співдії формули діалогу, за думкою О. Савченко полягає у тому, що у його основі закладена діалогічна єдність: вираження думки та її сприйняття, реакція на неї, що знаходить відбиток у структурі діалогу [84, с.10-16].

Як підсумок, з точки зору теорії комунікації, діалог є взаємообумовленим декількома особами, які є учасниками комунікаційного акту. Кожен учасник діалогу в першу чергу реалізує дві комунікативні функції: виступає у ролі відправника інформації (адресанта) або ж у ролі отримувача інформації (адресата). Результатом обміну фразами є поєднання інформаційних висловлювань, зміст яких забезпечується цільовими установками й задумами учасників діалогу.

1.2. Психолого-педагогічні особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку

Молодший шкільний вік – це період, коли відбувається інтенсивне формування і засвоєння здобувачами освіти граматики, лексики, елементів синтаксису, розуміння про інтонування тексту і речень. Розвиток мовлення, в тому числі і діалогічного, базується на вивченні відомостей з граматики, фонетики, правопису. Задля результативного засвоєння учнями молодших класів вищезазначених навичок слід урахувати їх психолого-педагогічні особливості [60].

В Енциклопедії сучасної України поняття «молодший шкільний вік» визначається як період у житті дитини від 6–7 до 10–11 років, пов'язаний із навчанням у початковій школі та обумовлений особливостями її психічного й фізичного розвитку; період середини та завершення дитинства [66]. Цей вік є найбільш удалим для введення комунікативного навчання, адже в цей період формується уявлення про обмін інформацією різного типу та про спілкування в цілому.

Проаналізуємо деякі психолого-фізіологічні особливості учнів початкової школи, які зі свого боку формулюють специфіку методів розвитку діалогічного мовлення. Психолого-педагогічні напрацювання дослідників, зокрібно В. Бадер [2, с.85], Ф. Бацевича [4, с.292], І. Черезової [96, с.52-54] та ін., виділяють ті якості, що найбільш характерні здобувачам освіти початкової школи, зокрібно: знижена концентрація уваги; надання переваги вчити ціле, а не неповне; зосередженість уваги; швидке запам'ятовування веде за собою швидке забування; механічна пам'ять є домінувальною над логічною; дефіцит стримуючих чинників у процесі мовлення; відсутність тривоги за допущені помилки і прагнення виправити їх тощо [71].

Провідним видом діяльності і важливою умовою для правильного розуміння освітнього матеріалу в молодшому шкільному віці є гра. Як стверджує І. Тарасова, гра спрямована на формування у дитини потреби в

знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, удосконалення пізнавальних умінь і навичок, розвитку мислення, практичних дій, збагачення життєвого досвіду [87, с. 13–18].

Аналіз праць В. О. Сухомлинського вказує на те, що гра є засобом розумового розвитку учнів молодшого шкільного віку. За його переконанням, гра – це величезне світле вікно, крізь яке в духовний світ дитини вливається життєдайний потік уявлень, понять про навколишній світ. Гра – це іскра, що засвічує вогник допитливості. То що ж страшного в тому, що дитина вчиться писати граючись, що на якомусь етапі інтелектуального розвитку гра поєднується з працею, і вчитель не так уже часто говорить дітям: «Ну, пограли, а тепер будемо трудитися!» [86, с. 87].

Н. Ростікус вважає, що успіх у вирішенні поставленої мети в навчанні досягнеться швидше за умов урізноманітнення діяльності учнів початкових класів. Залучення до процесу розвитку діалогічного мовлення здобувачів освіти в поєднанні з ігровою, освітньою та пізнавальною діяльністю уможливить забезпечити домінування реалізованих ігрових і освітньо-пізнавальних мотивів, що в поєднанні із соціальною мотивацією сприятимуть формуванню позитивного ставлення молодших школярів до досягнення цілей початкової мовної діяльності [66, 83, С. 198–202].

Варто також зазначити, що, на думку вчених, молодший шкільний вік характеризується психічними новоутвореннями, а саме: рефлексія, довільність, внутрішній план дій. Розвиток психіки учнів молодшого шкільного віку відбувається в контексті з різними видами пізнавальної діяльності [77].

Аналітичний огляд наукової літератури з досліджуваної проблеми дає можливість стверджувати, що особливістю учнів молодшого шкільного віку є потреба в спілкуванні навіть на уроках під час виконання навчальних завдань. Учень як правило має бажання поділитися своєю думкою із другом по парті, попросити його поради прямо під час уроку. Сьогодні, за вимогами НУШ, учитель звертає більше уваги на цей аспект мовної діяльності, адже діалог на

уроці між учнями формує самостійність, здатність говорити, дискутувати, доводити свою точку зору. Тому є необхідність звертати особливу увагу на практику діалогу здобувачів освіти під час уроку, спільного виконання завдань, адже саме діалог забезпечує безпосереднє спілкування [36,43,44,77].

Як відомо, діалог під час уроку забезпечує не лише опанування учнями комунікативних навичок, але й підвищення стійкості уваги, розвитку пам'яті, спостережливості. Відповідний діалог буде можливий у взаємодії між учнями і між учителем та учнями.

О. Власенко вважає, що під час вивчення діалогічного мовлення учнями молодшого шкільного віку варто враховувати певні педагогічні закономірності і принципи:

- взаємозв'язок у навчанні, вихованні, розвитку;
- функціонально-комунікативна спрямованість;
- стилістична диференціація;
- взаємозв'язок розвитку усного і писемного мовлення;
- оцінка виразності мовлення;
- розвиток чуття мови;
- взаємозв'язок мовлення і мислення;
- системний підхід до мовленнєвого розвитку;
- активне керівництво процесом розвитку мовлення; безперервність і наступність у мовленнєвому розвитку;
- оптимізація у виборі методів, прийомів та засобів навчання мовлення, розпізнавання [22, с.21-22].

На цій стадії вимоги до діалогу як форми мовлення підвищуються. Учені зазначають, що інколи брати участь у діалозі набагато важче, ніж будувати монологічні репліки. Аналіз свого мовлення відбувається разом із сприйняттям чужого мовлення.

Отже, основною педагогічною умовою нашого магістерського дослідження є діалогічні вміння, під якими ми розуміємо уміння засвоювати

суб'єктом способи виконання діалогічних дій, що гарантують сукупність набутих навичок і знань. Участь у діалозі вимагає досить складних навичок: слухати і правильно аналізувати думку співрозмовника, формулювати у відповідь власну точку зору, правильно її висловити за допомогою засобів мови, підтримувати емоційний фон, слідкувати за правильністю мовної форми, слухати та у разі потреби редагувати власне мовлення.

Як уже зазначалося, діалог характеризується простотою та лаконічністю конструкцій. Для нього є характерні неповні речення, короткі запитання та однозначні відповіді. Таким чином, розвиток діалогічного мовлення учнів початкових класів будується з урахуванням його властивостей, тобто навчати будувати діалог так, як він відображається у живому спілкуванні.

Проаналізувавши напрацювання вчених, слід зазначити, що вивчення діалогічного мовлення зорієнтоване на формування у молодших школярів швидкої реакції через ситуативність діалогу, спонукання до власного і незалежного висловлювання монологічного характеру чи швидкого реагування на репліку, насамперед проаналізувавши її та спланувавши відповідь. Згідно до цього вивчення діалогічного мовлення учнями молодшого шкільного віку варто починати, дотримуючись таких завдань:

- оволодіння мовою як засобом спілкування;
- реалізувати між учнями соціальні контакти (мовними і невербальними засобами);
- навчання різних способів і засобів створення розгорнутого тексту за умов творчого продуктивного мовлення; формування здібностей встановлювати інтерактивну взаємодію.

Важливою складовою навчання діалогічного мовлення є особистісно орієнтований підхід. В. Сухомлинський у своїй педагогічній діяльності приділяв йому велику увагу, наголошуючи на тому, що найскладнішим в освітньому процесі є вміння визначити для кожного учня сильне і не сильне, можливе і неможливе [86].

Освітня діяльність не може бути ефективною, коли учитель пропонує вправи високого рівня складності для усіх учнів. Таким чином, діти, які мають високий рівень, з легкістю впораються із завданням, а от ті учні, які мають середній і достатній рівень, матимуть деякі труднощі. Відповідно до цього, задоволення від виконання завдань отримують не всі учні, що в подальшому вплине на інтерес до навчання.

Науковці О. Власенко, С. Дубовик, К. Пономарьова [22, 35, 77] вважають, що розвивати здібності молодших школярів давати повні, розгорнуті відповіді на запитання педагога, учнів чи інших співбесідників, вступати у діалог слід на етапі навчання грамоти. Значну роль у розвитку комунікативних здібностей учені відводять казці, адже вона є зрозумілою для учнів молодших класів, оскільки діти навчаються спілкуватися на прикладі діалогу героїв казок, розігрують сценки, відтворюють їх репліки.

Також варто виокремити етап правильного відтворення і оформлення власних реплік: репліка – питання, репліка – відповідь. У цьому важлива роль знову ж таки відводиться ігровій формі, яка допомагає учням опанувати інтонування речень, створюючи забарвленнями різними інтонаційними відтінками. Вони навчаються опанувати різні способи ведення діалогу. Також значну увагу важливо приділяти засвоєнню звертальних форм, відпрацьовувати мовленнєвий етикет, слідкувати за його використанням у звичайному, навчальному та ситуативному спілкуванні.

На нашу думку, у досягненні мети розвитку діалогічного спілкування важливу роль займають інтонаційні здібності співрозмовників через те, що інтонація є звуковим прийомом спілкування, за допомогою якого співбесідники поділяють мовний потік на висловлення, протиставляють їх за метою, передають емоції. Дуже важливим є чинник, що визначає результативність ведення діалогу – візуальне сприймання співбесідника, через те, що невербальні прийоми мовлення дають комунікантам допоміжні відомості про стан співбесідника, його ставлення до теми спілкування,

реакцію на слова співрозмовника. Відсутність можливості бачити співрозмовника під час бесіди обтяжує досягнення цілі спілкування.

Взаємний зв'язок вищезазначеного як умова ефективної організації роботи з розвитку комунікативно-діалогічних умінь молодших школярів визначає низку психологічних чинників, серед яких назвемо основні:

- компетентність учителя початкових класів щодо вікових психофізіологічних і психологічних особливостей розвитку пізнавальних процесів здобувачів освіти;
- знання психолого-педагогічних умов організації освітнього процесу в аспекті досліджуваної проблеми та можливостей реалізації цих умов у відношенні певного навчального предмету;
- осмислення ідеї комунікативно-діалогічних умінь, які формуються в школярів [82, с.226-231].

Отже, молодший шкільний вік – період, коли активно відбувається зацікавленість до всього, що оточує дитину. У цей період школярі ставлять багато запитань. Зважаючи на це, етап навчання дитини навичок ставити питання є мотивуючим для неї. Важливим також є вміння формулювати запитання, адже це допоможе у розвитку мовленнєвої діяльності школярів. Дуже важливо розвивати зацікавленість здобувачів освіти до мовлення, давати учням роз'яснення слів, демонструвати їх зв'язок один з одним, слідкувати за граматичною правильністю мовлення, проводити аналіз мовлення разом з учнями у формі діалогу, адже успішний розвиток діалогічного мовлення відбудеться за умови допомоги і співпраці педагога і вихованця.

1.3. Стан проблеми в теорії і практиці початкової мовної освіти

Головна мета навчання рідної мови – це формування духовно багатой особистості, яка може вільно володіти мовними засобами в усіх видах мовленнєвої діяльності, таких як читання, говоріння, аудіювання, письмо. Оскільки рівень володіння українською мовою є показником освіченості особистості, тому вирішальна роль у навчанні, вихованні і розвитку учнів молодшого шкільного віку приділяється саме вивченню української мови [52].

Домінувальним підходом у сучасній методиці й практиці навчання мовної галузі в початковій школі став комунікативний підхід, який передбачає засвоєння мовної системи безпосередньо за допомогою спілкування. Таким чином, основну увагу вчитель повинен зосереджувати на мовленнєвій діяльності здобувачів освіти під час уроку, завдяки чому відбуватиметься засвоєння мовного матеріалу, формування мовно-комунікативних здібностей та навичок. Проте, як показує практика, розвитку діалогічного мовлення не приділяється достатньо уваги, внаслідок чого молодші школярі не мають навичок спілкування з однокласниками, людьми старшого віку, не можуть аргументувати власну думку [61].

Концепція Нової української школи передбачає здобуття молодшими школярами елементарних знань про мовлення: усне і писемне, діалогічне і монологічне; про особливості висловлювань, що зумовлені їх комунікативними завданнями, ситуативним спілкуванням [54]. Також велика увага приділяється в початковій школі здібностям орієнтуватися в комунікативних ситуаціях, зокрема, умінню послідовно, логічно і зв'язно висловлювати свою думку. Тому саме це пояснює актуальність якісного навчання здобувачів освіти початкової школи діалогічному мовленню [90].

Проблема розвитку діалогічного мовлення в молодшому шкільному віці є однією із актуальних, адже майстерне володіння мовними одиницями у процесі спілкування слугує засобом вираження особистості, досягненні цілей у житті, впливу на інших людей.

Значний внесок у дослідження з розвитку діалогічного мовлення молодших школярів зробили вчені Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Вишник, С. Гірняк, А. Зимульдинова, Ю. Коваленко, О. Мельничайко, О. Прищепя, О. Прудіус, Н. Ростікус, О. Савченко, С. Стрілець та інші. Науковці доводять думку про те, що діалогічне спілкування займає першочергове місце у вирішенні завдань розвитку всебічно розвиненої особистості, рідна мова й мовлення саме і є тим підґрунтям, на якому можна формувати мовленнєві уміння дитини, готувати її до життя, навчити висловлювати думку в невимушеній формі, тобто оволодіти мовленням в усьому багатстві мовних засобів» [43, с.37-39]. Авторка багатьох досліджень, які присвячені культурі діалогічного мовлення Е. Палихата наголошує на тому, що умови протікання діалогу реалізують низку особливостей, зокрема:

- певний темп, багатство інтонаційного оформлення;
- велика кількість паралінгвістичних засобів;
- контакт із співрозмовником [72, 35].

М. Вашуленко вказує на те, що метою початкового курсу мовно-літературної галузі є розвиток особистості школяра засобами різних видів мовленнєвої діяльності, сформованість комунікативних, читацьких компетентностей; удосконалення умінь спілкування українською мовою задля культурного, духовного й національного самовиявлення; удосконалення емоційно-чуттєвого досвіду, мовленнєво-творчих здібностей [15,с.13.]. Дослідник звертає увагу на те, що однією з умов розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів є уміння ставити запитання і давати на них відповідь, адже саме це є рушійною силою для навчання діалогічній мовленнєвій діяльності. Виходячи з цього, підручники для початкової школи М. Вашуленка насичені зразками діалогічного мовлення, що відображаються у текстах художніх творів (діалоги героїв, врахування невербальних засобів спілкування, уміння слухати, підбирати доказові аргументи).

Автор Типової освітньої програми Савченко О. Я. визначає метою початкового курсу мовно-літературної освіти «розвиток особистості дитини

засобами різних варіантів мовленнєвої діяльності, розвиток ключових, комунікативних та читацьких компетентностей; формування уміння спілкуватися українською мовою із застосуванням її в суспільному, особистому та міжкультурному спілкуванні; поповнення мовно-творчих здібностей та емоційно-чуттєвого досвіду» [90, с. 6]. Згідно з метою виділено відповідні змістовні лінії: дослідження медіа; дослідження мовних явищ; взаємодія усно; взаємодія письмово. Цілі цих змістовних ліній впроваджує навчальний зміст підручників для учнів 1–4 класів. Щоб установити наявність компонентів розвитку діалогічного мовлення у учнів початкової школи, проаналізуємо підручники.

Підручник для першого класу М. С. Вашуленко, О. В. Вашуленко «Українська мова. Буквар» (2018 р., Ч.І) від початку вивчення пропонує завдання, що сприяють розвитку діалогічного мовлення школярів: розділ «Я вчуся знайомитися, спілкуватися»: використання під час спілкування етичного мовлення, інсценізація сценок [16, с. 6–9]; створення розповіді за картинками [16, с.23, 27, 36, 40, 43, 51, 72, 103, 109]; переказування казки за зображенням [16, с.33]; розподіл ролей і вистава за казкою [16, с.89]; читання діалогічного тексту [16, с. 105].

Друга частина підручника «Українська мова. Буквар» (2018 р., Ч.ІІ) рекомендує тексти, які складають з діалогічного мовлення, вони є віршовані і прозові: «На городі» [16, с.10-11], «А ти знав? А ти знала?» [16, с.14-15], «Христинка» [16, с.19], «Родичі» [16, с.37], «Хто Юрасика вкусив?» [16, с.43], «Вишня» [16, с.44], «Сині дні» [16, с.46], «Буруля» [16, с.49], «Чиї ручаї?» [16, с. 51], «Удома краще» [16, с. 59], «Лісовий майстер» [16, с. 67], «Дзюдо» [16, с. 71], «Бука «Я» [16, с. 76-79], «Рукавичка» [16, с. 86-87], «Як заєць сон шукав» [16, с. 88-89], «Розмова кольорів» [16, с. 95], «Несправжня вулиця» [16, с. 98-99], «М'ячик-пустунець» [16, с. 102-103], «Найдужчий» [16, с. 104-105], «Передумала» [16, с. 106-107]; інсценізація сценок [16, с. 31, 87].

У підручнику для 2 класу М. Захарійчук «Українська мова та читання» (2019 р.) І частина згенеровані завдання для розвитку діалогічного мовлення учнів другого класу :

- вправи на обговорення змісту зображень, складання порад [40, с.11; 23; с. 48;с. 65;с. 92; с.95; с.10; с.109];
- складання реплік за допомогою опорних слів «Як попросити друга передати тобі необхідний предмет?» , «Як ви спілкуєтеся з родиною під час вечері?» [40, С. 56];
- інформативна пам'ятка «Спілкуємося красно», завдяки якій другокласники вчать основи невербального спілкування [40, с.15; с. 104];
- «Міркую, описую, розповідаю» [40, с. 20; с.29; с.38; с. 47; с. 57; с. 70; с. 82; с. 94].

Аналіз другої частини підручника «Українська мова та читання» 2 клас (2019 р.) автора Н. Богданець-Білокаленко поєднує завдання на розвиток діалогічного мовлення: читання тесту-діалогу «Український прапор» [5, с.7–8], «Колосок» [Там само. с.32–34], «Мудра голка» [5, с. 50–51], «Дзвіночок до Святого Миколая» [5, с. 82–83], «Снігова баба і зайчик» [5, с.105–106]; сценка-діалог «Розмова електронної та паперової книги» [5, с. 21]; «відтворити розмову дідуся та Вероніки» (твір «Вероніка й рожева парасолька») [5, с.63–64]; читання твору за дійовими особами [5, с.34; с. 36; с. 116; с. 124].

Підручник для 3 класу автора М. Захарійчук, (2020 р.) «Українська мова» також передбачає завдання на розвиток в учнів діалогічного спілкування, зокрема:

рубрика «Спілкуймося красно» [41, с. 17];

- читання тексту й обговорення його змісту [41, с.111];
- читання тексту у дійових особах [41, с.61–62];

- читання вірша в особах з дотримання певної інтонації [41, с.112; 117];
- читання реплік [41, с.118];
- читання та аналіз діалогу [41, с.124].

У II частині підручника для третьокласників (2020 р.) Н. Богданець-Білоskalенко містяться творчі завдання, що розвивають діалогічне мовлення у школярів, формують здібності висловлювати власну думку: виразне читання тексту, обмін враженнями, думками [5, с. 4]; читання творів у дійових особах [Там само. с.48; 75; 136]; інсценізування казки [Там само. с.68].

Підручник 4 класу М. Захарійчук «Українська мова та читання» ч.1 (2021 р.) також має матеріали для розвитку діалогічного спілкування, які подано на основі методів пошуку нового, різножанрових текстів або ж відповідного ілюстративного матеріалу: складання діалогів, спираючись на формули етики [42, с.9]; складання речення із ввічливими словами для телефонної розмови [42, с.36]; читання тексту у дійових особах [42, с. 129].

У другій частині підручника для 4 класу Н. Богданець-Білоskalенко «Читання» (2021р.) метою є удосконалення здібностей школярів чітко виражати свою думку: читання тексту-діалогу [5, с.16–18]; читання тексту з обміном думками [5, с.30]; читання текстів у дійових особах [5, с. 51; 61; с. 77–82; с. 104–105; с. 147–150; с. 151–156].

Отже, проаналізувавши підручники М. Вашуленка, М. Захарійчук, Н. Богданець-Білоskalенко, можна зробити висновок, що їх навчальний зміст спрямований на розвиток діалогічної компетентності, вони відповідають вимогам Державного стандарту початкової освіти, Нової української школи, мовно-літературної галузі типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти. Підручники насичені цікавою інформацією розвивавального характеру, яка сприяє розвитку діалогічних здібностей молодших школярів.

Констатувальний зріз базувався на спостереженні за діалогічним мовленням учнів молодшої ланки та анкетуванні вчителів. Методику для його проведення ми використали за Н. Ростікус [82].

В експериментальному дослідженні взяли участь 38 учнів 4-А (18 учні) та 4-Б (20 учнів) класів Степанівської філії та Степанівського ліцею Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області. Вправи було створено з урахуванням діалогічних умінь, навичок та психофізіологічних особливостей. Відповідно до цього в кінцевому результаті можна більш конкретніше визначити труднощі щодо діалогічного спілкування молодших школярів. Оцінювання учнів відбувалося за рівневою системою (табл. 1.3.1).

Таблиця 1.3.1

Критерії визначення рівнів діалогічної діяльності учнів

Рівні Критерії	Високий рівень	Достатній рівень	Середній рівень	Початковий рівень
Активізація учнів у процесі спілкування	Виступає ініціатором у спілкуванні	Іноді виступає ініціатором, підтримує тему розмови	Підтримує тему розмови, іноді має труднощі з відповіддю на репліку	Не підтримує тему розмови, не орієнтується у ситуативному спілкуванні
Словниковий запас	Багатий і активний словниковий запас	Багатий словниковий запас	Не достатньо активний словниковий запас	Пасивний та бідний словниковий запас

Дотримання правил спілкування	Відповідає всім вимогам культури спілкування	Відповідає нормам спілкування, іноді відхиляючись від них	Невиразне мовлення, присутні порушення культури спілкування	Мовлення не виразне, має багато порушень у правилах спілкування
Емоційність мовлення	Присутня емоційність у спілкуванні, що відповідає мовленнєвій ситуації	Присутня емоційність у спілкуванні, але вона є частковою	Часто емоційність відсутня, або не відповідає мовленнєвій ситуації	Присутній зоровий контакт, але емоційність спілкування повністю відсутня
Досягнення мети спілкування	Вміло будує діалог, правильно і чітко висловлює свою думку, може її аргументувати	Може будувати діалог, дотримуючись відповідної теми та мети, може аргументувати свою думку, але не повністю	Може будувати діалог дотримуючись теми та мети, але не може аргументовано і чітко висловити свою думку	Будує діалог, що не відповідає змісту та меті, не розуміє тему спілкування

З урахуванням зазначеного вище було розроблено рівні сформованості розвитку діалогічного мовлення здобувачів освіти початкової ланки на уроках української мови [70] (таблиця 2.1).

Таблиця 1.3.2

Критерії і рівні сформованості розвитку діалогічного мовлення здобувачів освіти початкової ланки на уроках української мови

Рівні сформованості	Критерії сформованості розвитку діалогічного мовлення молодших школярів
Початковий	<p>Учень (учениця) показує обмежену здатність до участі в діалозі, відповідаючи на запитання однозначними відповідями «так» або «ні» або короткими уривчастими висловами. Або ж учень (учениця) вже може брати участь у діалозі в простій мовленнєвій ситуації. Він (вона) може відповідати на запитання співрозмовника, а також формулювати деякі запитання. Однак комунікативна мета досягається тільки частково, виявляються обмеження у розвитку діалогічного мовлення.</p>
Середній	<p>Учень (учениця) може брати участь у діалозі на нескладну тему, і в певній мірі досягає комунікативної мети. Його (її) репліки лише частково враховують спілкування. Або учень (учениця) загалом досягає комунікативної мети в діалозі на нескладну тему. Його (її) репліки в основному мають зміст, основні правила поведінки в розмові та норми етикету. Участь у діалозі відбувається переважно за допомоги вчителя або співрозмовника, і вона спирається на запропонований образ.</p>
Достатній	<p>Учень (учениця) загалом самостійно бере участь у діалозі, розглядає певну проблему та досягає комунікативної мети. Він (вона) висловлює судження та</p>

	<p>аргументує їх, використовуючи загальновідомі факти. У діалозі можуть з'являтися елементи характеристик та узагальнень. Або учень (учениця) вже самостійно складає діалог на проблемну тему, демонструючи загалом достатній рівень вправності та культури мовлення. Він (вона) чітко виражає думки, вміє формувати цікаві запитання та давати влучні, змістовні відповіді. Виявляє толерантність, стриманість та коректність у разі незгоди з думкою співрозмовника. Його (її) особиста позиція виражена чітко, а аргументація відзначається оригінальністю та самостійністю</p>
<p>Високий</p>	<p>Учень (учениця) створює діалог глибокого змісту та досконалої виразності, обираючи проблемну тему та демонструючи високий рівень мовленнєвої культури. Він (вона) у змозі чітко формулювати свою думку та переконливо аргументувати свою позицію, в тому числі із власного життєвого досвіду, а також відповідати на аргументи співрозмовника, співставляти різні погляди на той самий предмет, а також змінювати свою думку в неперервних аргументах інших. Учень (учениця) виявляє готовність уважно й доброзичливо слухати інших, давати можливість висловитися, дотримується правил мовленнєвого етикету, а структура діалогу та мовне оформлення реплік відповідає нормам.</p>

Експеримент передбачав активну участь учнів у самостійному конструюванні діалогів на тему завдання, що сприяє розвитку їх діалогічного мовлення. Робота учнів в парах під час спільного створення та обговорення діалогів максимально наближають їхню діяльність до реальних

комунікативних ситуацій. Вчитель виконує важливу роль у підготовці, представляючи учням тематику діалогу та описуючи всі додаткові складники, що сприяє кращому розумінню завдання.

Під час **першої вправи** констатувального дослідження «Запитай у друга про його настрій» ми оцінили рівень діалогічного мовлення учнів та їх можливості ставити запитання та відповідати на них. Виявлено, що 18% учнів використовують звернення під час спілкування, 68% використовують «слова-паразити», а 20% використовують лексичне забарвлення в мовленні.

Це свідчить про те, що учні вже мають базові навички в діалогічному мовленні, але є певні аспекти, які потребують покращення. Також, необхідно працювати над використанням звертання, униканням «слів-паразитів» та уживанням емоційно-експресивної лексики в мовленні для покращення якості діалогічного спілкування. Результати оцінювання наведено в таблиці 1.3.3.

Таблиця 1.3.3

Складання діалогу за запропонованою темою

Шкала \ Рівні	Низький	Середній	Достатній	Високий
	Зміст діалогу (відтворення і творчість)	5%	48%	37%
Розширити логіку розповіді	5%	50%	34%	11%
Лексичне багатство висловлювання	20%	48%	27%	5%
Уміння користуватися мовленнєвим етикетом	20%	45%	25%	10%

Згідно зі зведеною таблицею результатів дослідження, учні четвертого класу виконали завдання на середньому рівні, демонструючи недостатній рівень навичок створення діалогів за запропонованою темою.

Незначимим є також результат використання мовного етикету учнями. Варто відзначити, що лише обмежена кількість четверокласників виконала завдання, створивши діалог із 5-10 реченнями від кожної особи, з дотриманням формальних етикетних правил спілкування, що говорить про низькі навички висловлювання та мовленнєвої етики в класі.

Наступним завданням для учнів було «Запросити товариша на виставу». Учні отримали завдання взаємодіяти між собою, спілкуватися в парах та демонструвати своє вміння в різних ситуаціях. Це завдання спрямовувалося на оцінювання здатності дітей висловлювати свої думки, сприймати думки партнера, а також використовувати мовний етикет відповідно до ситуації спілкування. Учні мали можливість висловити свої ідеї та взаємодіяти один з одним, використовуючи отримані навички діалогічного мовлення. У таблиці 1.3.4 представлені результати виконання цього завдання в усній формі.

Таблиця 1.3.4

**Підсумки перевірки складеного усного діалогу
за запропонованою ситуацією**

Шкала \ Рівні	Низький	Середній	Достатній	Висок ий
	Зміст діалогу (відтворення і творчість)	3%	51%	32%
Розширити логіку розповіді	3%	50%	35%	12%
Лексичне багатство висловлювання	11%	41%	30%	18%
Уміння користуватися мовленнєвим етикетом	2%	52%	14%	32%

Ми спостерігаємо, що лише 14% учнів можуть без помилок та з першого разу сформулювати свої запитання й описати певну подію. 32% учнів

правильно використовують звертання, водночас у 18% учнів зафіксовано мовлення емоційно забарвлене. 17% школярів на запитання відповідали повними реченнями. Це свідчить про те, що є певний потенціал у розвитку діалогічного мовлення учнів, але має певні труднощі у структуруванні мовлення та використанні мовних засобів для ефективного спілкування. Для покращення цих навичок може бути корисним тренінг і більше практик у цьому напрямі.

Результати аналізу свідчать, що більшість учнів виконала завдання на середньому чи достатньому рівні. Проте усні діалоги учнів, які є природними для усного мовлення, можуть бути трохи спрощеними в письмовій формі, що може бути пов'язано з передачею розмови в письмовій формі. Зазначено, що декілька учнів використовували сюжетну схему розповіді частини, запропоновану вчителем на етапі комунікативної установки, тоді як більшість учнів самостійно визначили початок та розвиток сюжету, або з незначною допомогою. Це свідчить про їхню відносну самостійність у мисленні, зокрема у здатності створювати власну історію, навіть якщо вона подібна до заданої.

Загальні результати констатувального зрізу відображено в таблиці 1.3.25

Таблиця 1.3.5

Результат констатувального зрізу учнів 4-А та 4-Б класів

К-сть учнів	Критерії				
	Активізація учнів у процесі спілкування	Словниковий запас	Дотримання правил спілкування	Емоційність мовлення	Досягнення мети спілкування
4-А клас (20 учнів)	в – 10%	в – 6%	в – 6 %	в – 2%	в – 0%
	д – 25%	д – 25%	д – 23%	д – 24%	д – 22%
	с – 45 %	с- 52%	с – 49%	с – 52%	с – 56 %
	п- 20 %	п – 17%	п – 22%	п – 22%	п – 22%

4-Б	в- 12%	в- 4%	в- 5 %	в- 1%	в - 0 %
клас	д – 28 %	д- 21%	д – 28%	д – 26 %	д – 28 %
(18	с – 48 %	с – 58%	с – 46 %	с – 60%	с – 58 %
учнів)	п – 12%	п- 17 %	п – 21%	п – 13 %	п – 14 %

Примітка * - в- високий рівень, д-достатній рівень, с- середній рівень, п – початковий рівень

Аналіз констатувального зрізу засвідчив, що сформованість діалогічного мовлення молодших школярів має низький рівень, що обумовлено незацікавленістю в спілкуванні та незначним словниковим запасом. Причинами недостатнього словникового запасу, на нашу думку, є відсутність живого спілкування, яке найчастіше замінено на спілкування в соціальних мережах. Незацікавленість у спілкуванні спричинена нерозумінням мети спілкування, а також непевненістю в собі та переживання школярів.

Анкетування вчителів початкових класів засвідчило (Додаток В), що на уроках української мови завдання для розвитку діалогічного мовлення використовуються не часто, найпоширенішим завданням, що розвиває діалогічне мовлення в молодших школярів, є створення діалогу між однокласниками на запропоновану тему. Всі інші завдання, що впливають на розвиток діалогічного мовлення і є в навчальних підручниках, виконуються без надмірної уваги.

Отже, результати констатувального етапу стали основою для визначення експериментально-дослідного етапу нашої магістерської роботи, кінцевий результат якої матиме на меті підвищення рівня діалогічного мовлення в учнів молодшого шкільного віку.

Висновки до першого розділу

Отже, ключовими поняттями нашої магістерської роботи є процес спілкування як вид діяльності, мовленнєве спілкування, діалогічне спілкування і діалог. Як засвідчує аналітичний огляд літератури, є різні погляди науковців щодо трактування цих понять. Ми дотримуємося дефініції, що діалог – це мовленнєва взаємодія двох або більше осіб, яка містить питання та відповіді між комунікантами. Діалогічна діяльність здобувачів освіти – це вміння будувати діалог, відповідати на запитання, слухати співрозмовника та аналізувати його мовлення.

Актуальність проблеми нашого дослідження зумовлена значущістю діалогічного спілкування, зацікавленістю до проблеми мовленнєвого впливу в сучасному закладі освіти. Чинна освітня програма передбачає розвиток та формування в школярів здібностей до ведення діалогу. Ця здібність набуває особливої уваги в контексті вимог сучасного суспільства, оскільки від майстерності налагоджувати контакт, спілкування з дюдьми і буде залежати доросле життя молодших школярів. У період навчання в початковій школі закладається навичка брати відповідальність за своє мовлення, організувати його для продуктивного спілкування.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

2.1. Зміст і вихідні положення експериментального дослідження

Під час дослідження розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи на уроках української мови було проведено аналіз спеціальних лінгвістичних, психологічних і методичних матеріалів, що дозволило встановити ціль, завдання, основні положення, зміст і структуру педагогічного експерименту.

Це дослідження має на меті оптимізувати процес навчання діалогічного мовлення в початковій школі та добір найбільш ефективних методів та підходів для досягнення цієї мети.

Завдання експериментального дослідження чітко сформульовані та спрямовані на формування розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови. Відповідно до мети головними завданнями є:

1. Аналіз впливу інтерактивних вправ на розвиток діалогічного мовлення: порівняння результатів навчання з використанням інтерактивних вправ та стандартних методів; визначення того, наскільки інтерактивні вправи сприяють кращому розвитку діалогічного мовлення.

2. Визначення ролі вчителя у формуванні діалогічного мовлення: вплив педагога на розвиток учнівського діалогічного мовлення.

3. Розробка та апробація методики навчання діалогічного мовлення, яка має на меті покращення навичок діалогічного мовлення учнів початкової школи.

4. Перевірка ефективності застосування мовних ігор під час розвитку діалогічного мовлення.

Для ефективного формування розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови можна використовувати різні педагогічні підходи. Охарактеризуємо найбільш доцільні в нашому дослідженні підходи:

1. *Комунікативний підхід* спрямований на розвиток практичних навичок спілкування. Упровадження цього підходу сприяє формуванню в учнів умінь виражати свої думки та спілкуватися в різних ситуаціях. Це передбачає використання рольових ігор, діалогів, інтерактивних вправ та спільних проєктів.
2. *Когнітивний підхід* зосереджений на розвитку когнітивних функцій, таких як аналіз, розуміння і вирішення проблеми. Учні вчаться аналізувати текст, розуміти структуру діалогу, критично мислити та визначати головну мету комунікації.
3. *Інтерактивний підхід* акцентує увагу на співробітництві та взаємодії між учнями. Діти працюють у парах або групах, обговорюють теми, створюють спільні діалоги та спільно розв'язують завдання.
4. *Розвитковий підхід* зосереджений на розвитку загальних навичок і компетенцій, які сприяють розвитку діалогічного мовлення: слухання, вимова, лексичний запас та граматики. Цей підхід передбачає застосування вправ та завдань, спрямованих на постійне вдосконалення мовних навичок.
5. *Інтеркультурний підхід* підкреслює важливість розуміння культурних контекстів та особливостей спілкування. Учні вивчають не лише мову, але й культурні аспекти, що впливають на діалогічне мовлення [93].

У процесі формування діалогічного мовлення важливо вибрати підходи та інтегрувати їх у навчальний процес, щоб досягти найкращих результатів для розвитку діалогічного мовлення.

Дидактичні принципи є початковими орієнтирами під час розроблення та проведення дослідження з формування розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови. Ось деякі з них:

– *Принцип індивідуалізації* – ураховання індивідуальних особливостей кожного учня під час розвитку діалогічного мовлення. Методика повинна бути гнучкою і давати можливість кожній дитині розвиватися на власному рівні.

– *Принцип наступності* – структурування навчального процесу так, щоб розвивати діалогічне мовлення учнів комплексно, враховуючи їхні попередні знання і навички. Наприклад, починайте з основних елементів спілкування і переходьте до більш складних форм.

– *Принцип активності* – залучення учнів до активних форм навчання, де вони самі будуть вести діалоги, висловлювати свої думки і діяти в різних комунікативних ситуаціях.

– *Принцип системності*: розглядаючи формування діалогічного мовлення, необхідно враховувати, як цей процес реалізується в загальній системі вивчення української мови та розвитку інших мовних навичок.

– *Принцип науковості*: методика повинна ґрунтуватися на наукових дослідженнях та теоретичних завданнях лінгводидактики, а також на використанні сучасних методів та підходів до навчання мови.

– *Принцип ігрового навчання* – використання гри та ігрових елементів для залучення учнів до активного навчання діалогічного мовлення. Гра може бути ефективним засобом навчання та стимулювати інтересів дітей.

– *Принцип співробітництва*: необхідно заохочувати співробітництво між учнями під час навчання діалогічного мовлення. Спільні діалоги та вправи можуть сприяти взаємному навчанню та розвивати навички спілкування [81].

Лінгводидактичні принципи вказують на те, які лінгвістичні аспекти необхідно враховувати під час розроблення методики навчання мови. Для формування діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови важливі такі лінгводидактичні принципи:

– *Комунікативний* – акцентування на спілкуванні та практичному використанні мови. Учні повинні навчитися вести діалоги та спілкуватися в реальних комунікативних ситуаціях.

– *Функціональний* – визначення функцій діалогів та мовленнєвих висловів, які учні повинні вивчити, і їх розвиток відповідно до конкретних комунікативних завдань.

– *Контекстуальний* – розвиток діалогічного мовлення в контексті певних ситуацій і тем, що важливо для учнів. Це допоможе їм зрозуміти, як використовувати мову в різних життєвих ситуаціях.

– *Інтерактивний* – залучення учнів до активного спілкування та взаємодії на уроці. Використання на уроках вправ, які сприяють обміну інформацією та обговоренню теми.

– *Мовна реалізація* – навчання учнів виразному, граматично та лексично правильному вираженню своїх думок та ідей у діалогному спілкуванні. Необхідно розвивати їхні навички вимови, граматики та лексики.

– *Зворотній зв'язок* – забезпечення зворотного зв'язку та коригування учнівських помилок. Важливо створити атмосферу, де учні не бояться помилитися та готові вчитися.

– *Культурна адаптація* – розгляд мовних явищ та аспектів в контексті української культури та традицій. Необхідно формувати в учнів уміння розуміти культурні відмінності в діалогічному мовленні.

– *Мовне різноманіття* – створення на уроці умов, які б дозволили учням створювати різні варіанти діалогічного мовлення, зокрема формальне та неформальне спілкування [32].

– *Принцип автентичності* в методиці формування діалогічного мовлення в учнів початкової школи передбачає використання реальних ситуацій та матеріалів, які відображають життя та інтереси учнів. Цей підхід робить навчання цікавим, готує до реального спілкування, створює мотивацію, розвиває реальні навички, забезпечує рівень засвоєння матеріалу та забезпечує практичність навчання [27].

– *Мовленнєва самодостатність* забезпечує активний розвиток навичок, який дозволяє учням виражати свої власні думки та ідеї, а не лише

повторювати готові вислови. Ця концепція має кілька ключових переваг: розвиток творчості, індивідуальності, впевненості, аналітичних навичок, самостійності; розширення словникового запасу; підготовка до реального спілкування.

– *Принцип різноманітності жанрів* у методиці формування розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи на уроках української мови забезпечує роботу з ефективними видами діалогічного спілкування, такими як діалоги, дискусії, інтерв'ю, розповіді та інші жанри.

– *Принцип постійного вдосконалення* в контексті формування розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи на уроках української мови визнає надзвичайну важливість сталого росту та професійного розвитку педагогів. Учителі повинні постійно вдосконалювати власні навички в навчанні діалогічного мовлення та вдосконалювати свої педагогічні методи [38].

Застосування дидактичних та лінгводидактичних принципів допоможе покращити розвиток діалогічного мовлення учнів та зробить процес більш ефективним та цікавим для них.

Постійне вдосконалення вчителів є ключовим для досягнення високих результатів у навчанні та розвитку діалогічного мовлення учнів. Воно сприяє учням кращому розвитку в учнів комунікативних навичок [33].

Для формування діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови можна використовувати різноманітні **методи** навчання. Ось деякі з них:

– *Метод роботи з текстами* – вивчення діалогів у літературних текстах та аналіз їх змісту та структури.

– Під час *аналізу діалогів* учні визначають їх структуру, основні фрази та мовні засоби. Цей метод додатково дає розуміти дітям побудову діалогів та використання мови.

– *Метод інтерактивних вправ* передбачає використання інтерактивних вправ та завдань, які зобов'язують учнів активно спілкуватися. Це може бути парна робота, групова діяльність або обговорення тем у класі.

– *У ході рольових ігор* учні грають ролі в певних ситуаціях та ведуть діалоги на основі визначених ролей. Цей метод покращує розвиток навичок спілкування.

– Використовуючи *метод спільного планування та моделювання*, учитель та учні спільно планують діалог, обговорюють його мету, зміст та послідовність, а також моделюють діалоги на основі запропонованих виразів та структури. Цей метод дає учням навчитися структурувати свої думки та ідеї [26].

Ці методи можна комбінувати та адаптувати відповідно до конкретних завдань і потреб учнів. Важливо пам'ятати про комунікативний підхід та активну участь учнів у навчальному процесі для досягнення кращих результатів у формуванні діалогічного мовлення.

Основні форми навчальної комунікації передбачають різні способи спілкування між учнями та вчителями, а також між самими учнями на уроках української мови. Комбінування різних форм комунікації на уроках української мови сприяє розвитку діалогічного мовлення та спілкування школярів [60].

Усна комунікація між учителем та учнями, а також між учнями може включати уроки обговорення, рольові ігри, діалоги, дебати та інші форми усного спілкування.

Письмова комунікація передбачає письмові завдання, де учні ведуть діалоги, пишуть листи, розповіді, аргументовані тексти та інші форми письмової комунікації.

Віртуальна комунікація передбачає спілкування через електронну пошту, чати, форуми, соціальні мережі та інше.

Групова комунікація допомагає учням обговорювати питання, вирішувати завдання та створювати спільні проекти, розвиваючи навички

співпраці та колективного діалогу.

Міжособистісна комунікація дозволяє учням обмінюватися між собою думками та інтересами, розвиваючи навички виражати особисті думки та слухати інших.

Формальна та неформальна комунікація використовуються для спілкування відповідно до встановлених правил або в неформальних ситуаціях, розвиваючи відповідні навички спілкування в різних контекстах [71].

Прийомами в навчанні діалогічного мовлення є інструменти та методи, які допомагають стимулювати розвиток навички спілкування та діалогічного мовлення учнів. Ось декілька прийомів, які можна використовувати на уроках української мови: рольові ігри, діалогічні картки, обговорення теми, мовні ігри, розділена історія, дебати, інтерв'ю, віртуальні діалоги, комунікативні завдання, вивчення автентичних текстів.

Структура експериментального дослідження має певні етапи та складники, які допомагають відобразити процес дослідження та отримати об'єктивні результати.

Загальна структура експериментального дослідження з формування діалогічного мовлення в учнів початкової школи:

1. Констатувальний етап: На констатувальному етапі дослідження було проведено попередні підготовчі дії, спрямовані на досягнення мети дослідження; була визначена тривалість експерименту; розроблені критерії та рівні сформованості діалогічного мовлення учнів. Ці критерії дозволили об'єктивно оцінювати результати експерименту та визначати успішність розвитку діалогічного мовлення учнів.

Для проведення діагностики на констатувальному етапі було здійснене письмове та усне опитування (виконання вправ і завдань), що дозволило зібрати достатньо даних для аналізу. Аналіз отриманих результатів указав на об'єктивні і суб'єктивні чинники, які впливають на діалогічне мовлення учнів на уроках української мови. Цей аналіз дав розуміння, які аспекти потребують

подальшої уваги та коригування в процесі формування діалогічного мовлення.

Загалом, констатувальний етап спрямований на підготовку до подальших дій у межах дослідження розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи на уроках української мови.

2. На формувальному етапі дослідження була розроблена методична система для учнів початкових класів з метою формування та розвитку діалогічного мовлення. Під час проведення експериментального навчання було перевірено ефективність цієї системи в процесі розвитку діалогічного мовлення молодших школярів на уроках української мови.

На цьому етапі були визначені загальнодидактичні та лінгводидактичні принципи, які визначили методологічний підхід до формування діалогічного мовлення учнів. Було визначено зміст навчальних технологій, обрано ефективні засоби, методи і прийоми формування комунікативних умінь у молодших школярів на уроках української мови.

3. На контрольному етапі експерименту було здійснено оцінювання ефективності методичної системи, розробленої для формування розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів на уроках української мови. Цей етап охоплює проведення контрольного зрізу, який дає можливість оцінити рівні розвитку діалогічного мовлення учнів контрольних і експериментальних груп. Усі ці дії спрямовані на оцінювання результатів дослідження та визначення його успішності в досягненні поставленої мети.

На констатувальному етапі дослідження було розроблено критерії та рівні оцінювання сформованості розвитку діалогічного мовлення в молодших школярів на уроках української мови відповідно до вимог Державного стандарту та навчальних програм.

За програмою української мови для 1-4 класів в учнів мають бути сформовані такі навички діалогічного мовлення:

- *Знання теми*: учні повинні виявляти певний рівень знань і розуміння теми, яку вони обговорюють. Це передбачає здатність відповідати на запитання і висловлювати свої думки з теми.

- *Складання діалогу*: учні повинні вміти створювати діалог відповідно до запропонованої ситуації та мети спілкування. Вони повинні бути здатні самостійно досягти комунікативної мети та використовувати репліки для стимулювання та підтримки діалогу. Також важливо враховувати тематику та дотримуватися норм літературної мови. Діалоги повинні бути стислими, логічними, виразними, доречними, точними та, за потреби, емоційними.

- *Висловлювання власної думки*: учні повинні вміти висловлювати власну думку з теми, яка обговорюється. Це вимагає від них аналізу та рефлексії.

- *Аргументація і спростування*: учні повинні вміти аргументувати свої тези, правильно виправляти помилкові висловлення співрозмовника. Це вимагає від них логічного мислення та вміння вести обґрунтований діалог [90, 92].

Отже, у процесі дослідження ми визначили зміст та основні засади формування в учнів діалогічного мовлення на уроках української мови.

2.2. Методика розвитку в учнів діалогічного мовлення у процесі вивчення української мови

У сучасному освітньому середовищі актуалізується увага на формуванні в молодшого школяра навичок діалогічного мовлення. Освітній процес ґрунтується на принципах діалогічного спілкування та проблемного навчання, що активізує потребу учнів в обговоренні різних точок зору на питання, обміні думками з учителями, однокласниками та батьками [64].

Як відзначають дослідники, молодші школярі мають обмежену здатність до діалогічного мовлення через такі причини, як: побутовий та ситуативний характер мовлення, насиченість вигуками, нестача навичок складання запитань, перевага в мовленні односкладних реплік-відповідей, пасивна позиція в діалозі тощо. Одним із **ключових завдань** сучасних науковців і методистів є **розроблення програми** розвитку діалогічного мовлення для

молодших школярів. Ураховуючи чинні законодавчі акти України (Конституція України, концепція Нової української школи, закони про освіту та мову), акцент робиться на розвиток мовних навичок учнів початкової школи та навчання їх діалогічному мовленню як важливому компоненту особистісного та мовного розвитку [39, 48, 78].

Мовленнєвий розвиток молодших школярів має комплексний характер, охоплюючи такі аспекти, як мовлення, слухання, читання та письмо. Діалог відбувається шляхом говоріння та слухання. Особливості діалогу виявляються в його характері: різноманітність інтонацій, використання паралінгвістичних засобів, темп мовлення, контакт зі співрозмовником, автоматизація, мовні засоби та структура мовлення, лінійність у часі тощо [1].

Розвиток діалогічного мовлення в молодших школярів є важливим завданням освіти, ця навичка є ключовою для ефективного спілкування та висловлення своєї думки. Мовленнєва культура та навички діалогічного мовлення допомагають учням виразно висловлювати свої думки, слухати і розуміти інших, взаємодіяти з однокласниками та дорослими в освітньому середовищі і в житті загалом.

На думку М. Вашуленка, завданням початкового курсу мовної освіти є розвиток різних видів мовленнєвої діяльності та формування ключових, комунікативних і читацьких компетентностей у дітей. Основними завданнями цього процесу є розвиток здатності спілкуватися українською мовою, розуміти її для духовного, культурного й національного самовиявлення, а також використовувати її в особистому та суспільному житті та в міжкультурному діалозі. Важливо розвивати **емоційно-чуттєвий досвід та мовленнєво-творчі здібності** дітей [20].

Аналіз зразків діалогічного мовлення в художніх творах, зокрема діалогів героїв, є важливою частиною цього процесу. Дітина вчиться ставити запитання та відповідати на них, аналізувати способи спілкування персонажів у текстах, використовувати невербальні засоби спілкування та вміти слухати

та розуміти інших. Це сприяє формуванню навичок діалогічного мовлення та розвитку комунікативних компетентностей дітей [7].

Мета початкового курсу мовно-шкільної освіти, відповідно до типової освітньої програми, передбачає розвиток особистості дитини через різні види мовленнєвої діяльності. **Основні завдання** охоплюють формування ключових, комунікативних і читацьких компетентностей, розвиток здатності до спілкування українською мовою з призначенням духовного, культурного та національного самовиявлення, а також вживання мови в особистому та суспільному житті та в міжкультурному діалозі. Програма спрямована на збагачення емоційно-чуттєвого досвіду та розвиток мовленнєво-творчих здібностей дітей [53].

Змістові лінії, визначені в цій програмі, охоплюють різні аспекти мовленнєвої діяльності, включаючи усну взаємодію, читання, письмову взаємодію, медіа та мовні явища. Ці змістові лінії відображають зміст навчальних підручників для учнів 1-4 класів і сприяють розвитку діалогічного мовлення молодших школярів [87-89].

У першому класі необхідно використовувати різноманітні завдання, спрямовані на розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. Деякі із них передбачають:

- використання *етикетних формул та програмування сценки вітання* з метою формування в дітей умінь володіти загальними правилами ввічливості та почуттям важливості діалогічного спілкування. А також *складання розповідей за малюнками*, що розвиває в дітей здатність розповідати й обговорювати історію, використовуючи діалогічне мовлення.

Наприклад, на перших уроках української мови ми пропонуємо першокласникам рубрику «Вчуся знайомитися, спілкуватися». Дітям необхідно відповісти на запитання «Навіщо люди знайомляться?», а також роздивитися малюнок, придумати репліки персонажам та скласти діалог.

Дуже часто використовується структура діалогу, де дві основні частини містять запитання та наступну відповідь. Тому логічно передбачати у вправах із розвитку мовлення *складання питальних речень та відповідей з нещодавно вивченою літерою*. Наприклад, вивчаючи літеру «А», пропонуємо учням скласти питальне речення з цією літерою:

- А ти любиш грати в м'яча?;
- А скільки тобі років?;
- А я люблю бігати;
- А мені дев'ять.

Другокласникам необхідно пропонувати завдання з розвитку діалогічного мовлення, які мають *розвивальний характер*. Ми пропонуємо учням *за мовними правилами скласти діалоги*. Наприклад:

- Чи знаєш ти, після яких букв ставиться апостроф?
- Так. Після б, п, в, м, р, ф.
- А перед якими буквами ставиться апостроф?
- Перед я, ю, є, ї.

У рубриці «Хвилинка спілкування» подані короткі діалоги за темою параграфа. Ми пропонуємо учням *прочитати діалоги в ролях та обговорити їх разом у класі*. У деяких діалогах пропущені репліки чи певні слова. Діти мають відновити діалог, вставивши пропущені частини тексту, відповідно до змісту. Наприклад, «Продовжте розмову:

- «– Як правильно: зателефонувати чи подзвонити:...

(– *Можна вживати обидва слова. – А я думаю, що правильніше зателефонувати»*).

Або ж :

«– Я написав татові на електронну пошту, а він чомусь не відповідає. Може, я адрес неправильно записав?...»; «– А ти знаєш, що означають в українській мов слова *адреса й адрес?* – Я думаю, що ці слова мають однакові значення. – Як ти думаєш, як правильно сказати...».

Гумористичні діалоги:

«– *Чого ти плачеш, хлопчику?*

– *Я загубився.*

– *А чий ти?*

– *Татків?*

– *А на якій вулиці ти живеш?*

– *На нашій»*.

- за QR-кодом дітям пропонується розглянути картини відомих українських художників, прослухати українські пісні та мелодії, переглянути відео про визначні місця України та пам'ятки культури, та *обговорити побачене чи почуте*, складаючи репліки *ситуативно, без попередньої підготовки*. Це стимулює розвиток творчості, креативності, уміння висловлювати свою думку [29, 30].

Такі прийоми навчають дітей розуміти співрозмовника не тільки за словами, які він проговорює, а й за інтонацією, мімікою та загальним настроєм, а також самим висловлювати свої почуття та емоції в діалозі невербальною мовою.

У третьому класі продовжуємо розвивальне навчання, і ось деякі із цих завдань, які сприяють обміну думками, навчання відстоювати свою думку та приводити слухність міркувань. Пропонуємо учням рубрику «Хвилинка спілкування». Проте тепер діти мають *доповнити та продовжити розмову*:

«– Я люблю подорожувати. Особливо рідною Україною! З батьками я була в Києві, в Одесі, у ...

– Я теж! Я був у ...

– Розкажімо про наші мандрівки!»

- *рольова гра та розігрування театралізованих сценок за змістом творів*: «Йде мама по вулиці й веде чотирьох доньок...», «Уяви себе журналістом», розігрування уривку казки; виразне читання тексту за ролями; висловлювання в заданих комунікативних ситуаціях; складання тексту бесіди із однокласником на задану тему. Ці активності допомагають учням відчутися частиною тексту, глибше зрозуміти характери персонажів, їхні мотиви та почуття. Учні навчаються висловлювати думки та емоції персонажів, що сприяє розвитку навичок слухання та відповідей відповідно до *контексту*. Рольова гра також розвиває креативність, вміння співпрацювати та покращує вимову і діалогічні навички учнів.

Зміст завдань розвивального характеру розширено такими завданнями:

- *обговоріть*: учні обговорюють мовні проблемні завдання. Це сприяє розвитку їхнього аналітичного мислення та здатності виражати власні думки;

- *поставте одне одному запитання, використовуючи підмет, присудок та другорядні члени речення*: учні взаємодіють, ставлячи одне одному запитання щодо змісту теми, яку вони вивчають. Це поглиблює розуміння конкретної теми;

- складання тексту бесіди із однокласником на тему, яка вивчалася з української мови напередодні (наприклад: «Що таке текст?», «З яких частин складається текст?»);

- *об'єднайтеся у творчі групи* (створення проєкту): учні працюють у групах, спільно розв'язуючи завдання або створюючи проєкти. Це сприяє розвитку навичок співпраці та творчого мислення.

- *доведи свою думку*: учні мають висловити свою думку та аргументувати її. Це сприяє розвитку навичок переконливого висловлювання;

- *пофантазуй*: учні мають виражати свої фантазії та творчі ідеї. Це сприяє їхньому творчому розвитку та розширенню уявлення.

У четвертому класі необхідно використовувати, окрім зазначених

методів, інші методи та завдання для навчання учнів грамотно висловлювати свої думки *усно й письмово*, включаючи форму діалогу. Декілька прикладів таких завдань:

- *пояснення іншим змісту* нової теми. Цей процес дозволяє учням розвивати свої аналітичні та комунікативні навички, висловлювати власні думки та інтерпретації, а також слухати думки інших. Важливо створити сприятливу атмосферу для діалогу, де учні можуть вільно висловлювати свої думки, обмінюватися аргументами, що сприяє їх загальному розвитку та розвитку діалогічних навичок;

- *дидактичні ігри* «Вилучи зайвий вислів», «Добери перевіряюче слово»; «Шукаймо прикметники» та ін. У грі «Вибери дієслова» ми пропонуємо дітям список дієслів та просимо їх використовувати ці дієслова в коротких діалогах. Наприклад, можна надати слова «граю», «читаю», «малюю» та попросити учнів створити діалог, який описує, як вони проводять свій вільний час;

- *пояснення іншим змісту* тексту. Цей процес дозволяє учням розвивати свої аналітичні та комунікативні навички, висловлювати власні думки та інтерпретації, а також слухати думки інших. Важливо створити сприятливу атмосферу для діалогу, де учні можуть вільно висловлювати свої думки про зміст твору чи тексту, обмінюватися аргументами, що сприяє їх загальному розвитку та розвитку діалогічних навичок;

- *ігри* «Вилучи зайвий вислів», «Добери перевірене слово»; «Шукаймо прикметники» та ін.: розвивають лінгвістичні навички (учням необхідно розмірковувати про відповідність слів, їх значення, граматичні правила тощо, що стимулює їх мовленнєвий словник і граматичний аналіз та є сприятливим для якісного діалогічного спілкування); розвивають критичне мислення (аналіз текстів, пошук логічних відношень між словами та реченнями); сприяють активному спілкуванню (ігри заохочують учнів до активного спілкування та обговорення своїх відповідей і вибору слів, вони вчаться аргументувати свій вибір, ділитися своїми думками та давати відповіді в

діалозі з іншими учнями); розширюють словниковий запас, що полегшує їхню здатність точно висловлювати свої думки в діалозі. Отже, ці ігри сприяють формуванню навичок діалогічного мовлення, таких як вміння аргументувати, аналізувати текст, вибрати відповідні слова та ефективно спілкуватися з іншими [31];

- діалогова взаємодія у формі написання листа другові чи подружці: учні вивчають форму діалогу в листуванні та пишуть листи один одному, виражаючи свої думки та почуття.

- рубрика «Хвилинка спілкування» із завданням «Продовжте розмову» присутня і в четвертому класі, проте щоразу теми стають складнішими, відповідно до вікових особливостей учнів та набутих знань у більш ранньому віці. Наприклад:

– Нагадай, будь ласка, у якій послідовності встановлюють зв'язок між членами речення;

– Ми з класом нещодавно відвідали дендропарк...;

– Цікаво: для мене слова, пов'язані з комп'ютерними іграми, вже давно не нові. А для бабусі з дідусем....

Загальний підхід полягає в тому, щоб навчити учнів *розуміти й аналізувати текст*, а також ділитися своїми *спостереженнями та враженнями* з іншими учнями у формі діалогічного спілкування. Це передбачає роботу в парах та групах, діалогічне спілкування, обмін думками та створення проєктів.

Розвивальний підхід розвитку діалогічного мовлення вдало впроваджується на уроках української мови в початковій ланці. Навчальні змісти спрямовані на вирішення завдань змістових ліній програми та акцентують увагу на розвитку діалогічних навичок учнів. Це підходить для розвитку не тільки навичок читання, але й навичок спілкування та виразного мовлення, що є важливими компетенціями для подальшого навчання та життя [73].

Запропоновані нами методики відповідають сучасним вимогам Державного стандарту початкової освіти і сприяють розвитку діалогічних навичок молодших школярів. У них передбачено багато завдань розвивального характеру, які допомагають учням активно долучатися до навчання та розвивати вміння спілкуватися і виразно висловлювати свої думки. Вони допомагають учням відчувати себе дослідниками та активно взаємодіяти під час навчання. Це важливий аспект у формуванні ключових навичок і готовності до подальшого навчання.

2.3. Аналіз результатів дослідження

Аналіз наукової та методичної літератури підкреслює важливість розвитку діалогічного мовлення у дітей ще до вступу до школи. Діти, які вже мають досвід спілкування та вміють обговорювати теми, близькі до їхнього життя, мають певну перевагу. Однак, якщо не розвивати ці навички, мовлення дітей може залишитися на рівні повсякденного розмовного спілкування.

Ефективна робота над мовленнєвим розвитком у початкових класах має значущий вплив на самореалізацію особистості. Відсутність комунікативних навичок, нездатність до виразного спілкування в різних ситуаціях та обмежений словниковий запас можуть призвести до соціальної відокремленості [93].

Формування навичок діалогічного мовлення, що охоплює як уміння говорити, так і вміння слухати, відіграє ключову роль у розвитку мовленнєвої компетентності. Діалог забезпечує активність обох сторін, і від навичок ініціювання та участі в спілкуванні значною мірою залежить успіх у соціальній взаємодії [62].

Ураховуючи важливість цієї проблеми, ми провели формувальний

експеримент протягом 2022-2023 навчального року у Степанівській філії та Степанівському ліцеї Степанівської селищної ради Сумського району Сумської області. У педагогічному експерименті брали участь 38 учнів четвертих класів: контрольна група (КГ) – 18 осіб, експериментальна група (ЕГ) – 20 осіб.

Експеримент, спрямований на розвиток діалогічного мовлення учнів четвертого класу під час уроків української мови, відбувався з дотриманням встановлених навчальних програм та методичних підходів. Методика експерименту була орієнтована на комунікацію та навчання правил побудови діалогу в різних мовленнєвих ситуаціях.

Учні, які взяли участь у **контрольних та експериментальних** групах, були подібні за рівнем теоретичної та практичної підготовки. Це було зроблено для того, щоб забезпечити об'єктивність результатів експерименту та майже однакові умови навчання.

У контрольній групі використовувалася традиційна методика розвитку діалогічного мовлення для учнів четвертих класів. Водночас в учнів експериментальної групи формувалися навички діалогічного спілкування на уроках української мови з використанням експериментальної програми.

Мета експерименту охоплювала кілька завдань. По-перше, **підбір діагностичного інструментарію** дослідження рівнів розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. По-друге, **моніторинг поточного стану розвитку** діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку під час уроків мовного циклу. І, нарешті, **з'ясування специфіки та напрямів роботи для вдосконалення** діалогічного мовлення учнів початкової школи.

Для досягнення цих цілей були використані різні **критерії та показники** розвитку діалогічного мовлення дітей молодшого шкільного віку під час уроків мовного циклу.

Таблиця 2.4

**Критерії та показники розвитку діалогічного мовлення дітей
молодшого шкільного віку на уроках мовного циклу**

Критерії	Показники
Ініціативність спілкування	Навички ініціювання діалогу за допомогою відповідних висловів, запитань і спонукань; вміння підтримувати бесіду та активно додавати своє висловлювання; навички стимулювання співрозмовника до подальшої участі у діалозі та розвитку розмови.
Репродуктивно-творче діалогізування	Навички швидкого реагування на висловлювання співрозмовника, використовуючи імпровізовані відповіді (базовані на особистому досвіді або художніх творах); вміння створювати діалогічні фактори різних структур; навички створення власних діалогів різних жанрів і типів.
Мовленнєво-змістовий	Виразність емоцій у діалозі (включаючи інтонацію радості, захоплення, сумнів тощо, а також невербальні елементи, такі як міміка та жести); кількість реплік у діалозі; уміння підтримувати розмову, дотримуючись правил спілкування.

Для оцінювання доцільності та ефективності методичної системи, яка спрямована на формування діалогічного мовлення в учнів початкової школи під час уроків української мови, проведено контрольний експеримент. Він був призначений для визначення ефективності засвоєння учнями знань про особливості діалогічного мовлення; виявлення рівня розвиненості комунікативних навичок та вмінь в учнів.

Оцінювання рівня розвитку діалогічного мовлення в учнів початкової школи на уроках української мови здійснювалося за допомогою спеціально розроблених завдань, які проводилися *одночасно* в обох групах.

Ми використали наші розроблені критерії (див. розділ 1.3) для визначення *характеру* завдань для контрольного зрізу. Ці завдання були

подібні до тих, що учні виконували на початковому етапі дослідження. На основі цих завдань ми встановили чотири рівні сформованості комунікативної компетентності учнів: *низький, середній, достатній і високий*.

Таблиця 2.5

Рівні сформованості навичок діалогічного мовлення в учнів 4-х класів на уроках української мови на контрольному етапі експерименту (у %)

Завдання	Високий (10-12 б.)		Достат-й (7-9 б.)		Середній (4-6 б.)		Низький (0-3 б.)	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
	%	%	%	%	%	%	%	%
Скласти діалог на тему: «Моя улюблена книжка»	17	53	34	35	45	10	4	2
Описати ситуацію та обрати доречну етикетну одиницю	20	52	38	39	39	7	2	2
Відновити пропущені репліки в діалозі	35	60	35	37	26	3	14	0
Обґрунтувати мовленнєві дії в запропонованих обставинах	25	62	34	25	30	11	11	2

Для оцінювання критерію *ініціативності в спілкуванні* та відповідних показників ми створювали ситуацію, у якій перевіряли, чи вміють діти молодшого шкільного віку адекватно реагувати на запитання і чи вміють вони починати діалог, використовуючи відповідну ініціативну репліку. Також нас цікавило, чи можуть школярі підтримувати розмову, давати ініціативні репліки та стимулювати співрозмовника до висловлювання. Наприклад, ми

запропонували дітям скласти «імпровізований діалог» на тему: «Моя улюблена книжка».

Наведемо приклад одного діалогу, створеного учасником експериментальної групи:

- *Ти читав «Гаррі Поттера»?*
 - *Так, звісно! Це одна з моїх улюблених книг.*
 - *Мені теж вона подобається. Який твій улюблений персонаж?*
 - *Гаррі, без сумніву. А твій?*
 - *Луну Лавгуд. Вона така незвичайна і завжди вірить у магію.*
 - *Ти маєш рацію, вона цікавий персонаж. А яка книга твоєї улюбленої серії?*
 - *«Гаррі Поттер і філософський камінь», перша книга, де все розпочалося.*
 - *Згоден. Таємниця філософського каменя завжди мене зачаровує.*
 - *Ти давно її читав?*
 - *Так, перечитав уже кілька разів.*
 - *Тобі треба спробувати іншу серію книг. Це завжди цікаво відкривати нові світи.*
 - *Дякую за пораду.*
 - *Нема за що. Магія книг завжди поруч!*
- А також наведемо приклад діалогу, створеного учнем із контрольної групи.
- *У тебе є улюблена книжка?*
 - *Так є. Це казки Андерсена. А у тебе є?*
 - *Моя улюблена книжка – «Пригоди в лісовій школі». А яка казка тобі найбільше подобається?*
 - *«Снігова королева». А хто написав «Пригоди в лісовій школі?»*
 - *Твір написав Всеволод Нестайко.*
 - *Я прочитаю цю книжку. Вона, мабуть, цікава.*
 - *Прочитай обов'язково, вона тобі сподобається. Якщо бажаєш, я*

принесу тобі її.

– *Так. Дуже дякую тобі.*

53% учнів експериментальної групи виконали завдання на високому рівні. Вони були ініціативними, вміли слухати та розуміти співрозмовника, із задоволенням взяли участь у діалозі. Вони створили діалог з 8-10 діалогічними одиницями, запитували та відповідали розгорнутими реченнями на запитання товариша і використовували різні типи діалогічних одиниць. Водночас, як 17% учнів контрольної групи також впоралися самостійно із цим завданням, однак вони задіяли меншу кількість діалогічних одиниць, а їхні відповіді були більш спрощеними. Для побудови діалогу вони потребували допомоги вчителя, використовували прості речення. Діалог був коротким, містив від 4 до 5 діалогічних одиниць.

У інших учасників обох груп (середній рівень: експериментальна група – 10%, контрольна група – 45%, низький рівень: експериментальна група – 2%, контрольна група – 4%) відсутня самостійність та ініціативність, і вони постійно потребували допомоги дорослого. Молодші школярі відповідали одним словом, не вміли правильно формулювати запитання і використовували всього 1-2 діалогічні одиниці. Переважно вони використовували тип діалогічної одиниці «запитання-відповідь» та недостатньо користувалися мовними та невербальними засобами виразності.

Також нам було цікаво, чи молодші школярі можуть використовувати *формули мовленнєвого етикету* в діалогічному мовленні без нагадувань, а також чи вони правильно та відповідно до завдань комунікації використовують етикетні вирази. Дітям надавалися описи ситуацій спілкування та кілька можливих етикетних виразів, які вони повинні бути обрати відповідно до запропонованої ситуації. Наприклад, діти отримували завдання: «Уявіть, що ви в гостях. Як ви подякуєте за частування?» (варіанти етикетних висловів: 1) «Спасибі за частування» 2) «Дякую!» 3) «Велике спасибі!» 4) «Дякую! Все було дуже смачно!»).

Більшість учнів експериментальної групи досягли високого рівня,

обравши четверту відповідь. 39% обрали менш об'ємну та емоційно забарвлену фразу «Спасибі за частування». 9 % використали безособову форму «Дякую!» та «Велике спасибі!». Ці відповіді свідчать, що деякі четверокласники підходять до вибору етикетної одиниці формально, не розуміючи важливого соціального та культурного контексту. Учасники контрольної групи мають результати на усіх рівнях начно гірші, ніж експериментальна група.

Учні отримали завдання на *відновлення пропущених реплік* відповідно до запропонованих ситуацій спілкування. За кожен правильно відновлену репліку нараховувався 1 бал, що дало можливість отримати 4 бали за правильно відновлену репліку. Додатково 2 бали були нараховані за мовне оформлення завдань, зокрема різноманітність реплік, відсутність тавтології та використання звертань і ввічливих слів тощо. Максимальна кількість балів за виконання завдання становила 6.

Покупець: ... Я шукаю картоплю. Чи у вас є свіжа картопля?

Продавець: Добрий день! Так, ми маємо свіжу картоплю. Скільки ви хочете купити?

Покупець: Мені потрібно близько кілограма.

Продавець: ...

Покупець: Ще мені потрібно два кабачки.

Продавець: Зроблено. Ще щось вам потрібно?

Покупець: Ні, цього достатньо. Скільки я вам винен?

Продавець: За усі овочі 150 гривень, будь ласка.

Покупець: Ось 200 гривень. ...!

Продавець: ...!

Аналіз результатів вказує на те, що більшість учнів експериментальної групи впоралися з цим завданням досить успішно. 60% дітей отримали більше половини можливих балів, хоча деякі мали деякі недоліки щодо використання слів, етикетних одиниць та звертань. Тим не менш, всього 3% учнів отримало лише 4-5 балів і всі учасники експерименту впоралися з цим завданням, що

вказує на сформованість їхнього письмового діалогічного мовлення.

Успішність виконання цього завдання учасниками контрольної групи є помітно нижчою: по 35% досягли високого та достатнього рівнів відповідно, 26% - виконали завдання на середньому рівні, 14% не впоралися із завданням, і для багатьох дітей характерним є повторення реплік або їх частин.

Аналіз отриманих результатів дає змогу дійти висновку, що учні експериментальної групи краще розуміють концепцію діалогічного мовлення та ознайомлені з правилами мовленнєвого етикету. Вони здатні аналізувати мовленнєві ситуації. Для багатьох учнів контрольної групи складання письмових діалогів виявилось важким завданням, що свідчить про потребу в подальшому розвитку писемного мовлення молодших школярів. Лише незначна кількість дітей засвоїла правила оформлення діалогів (кожна репліка починається з нового рядка та позначається тире). Учні можуть доповнювати діалоги на близькі їм теми, а також складати власні тексти з 3-4 реплік. Однак у багато з них є проблеми з письмовим мовленням, школярі віддають перевагу одноманітним реплікам.

Для оцінювання рівня розвитку діалогічного мовлення молодших школярів за мовленнєво-змістовим критерієм, емоційною насиченістю діалогу, вмінням підтримувати розмову, дотримуючись правил спілкування, ми використовували *комунікативно-ситуативний підхід*. Ми оцінювали, наскільки добре учні вміють обирати відповідні формули діалогічного мовлення та невербальні засоби спілкування у зв'язку з конкретною комунікативною ситуацією. Ми використовували такі різновиди спілкування, як «У транспорті», «У бібліотеці», «У гостях», «На перерві», «Відвідування хворого товариша», і пропонували учням обговорювати, які мовленнєві дії необхідно обрати для кожної з цих ситуацій. Отже, вони повинні вибирати варіанти висловлювання для кожної ситуації, доповнювати їх, враховуючи особливості спілкування, розміщувати та виправляти помилки, порівнювати опис ситуації з готовими висловлюваннями.

Ми також звертали увагу на *емоційний тон* висловлювання, вибір

невербальних засобів спілкування та їх уживання. Ми ставили за мету перевірити, чи вміють учні дотримуватися *соціокультурних норм етикету* в спілкуванні та чи можуть вони виражати свої емоції через невербальні засоби спілкування. Так, 62% учасників експериментальної групи успішно здійснили добір мовних формул, тоді як контрольна група впоралася на 25%.

На уроках, присвячених розвитку діалогічного мовлення, ми використовували різноманітні підходи та методи. Ми організовували різні види навчальної діяльності, використовуючи творчі завдання, колективну роботу, ігри, проблемне навчання, пошукові завдання, драматизацію та інсценізацію.

Під час використання дидактичних казок та ігор ми спостерігали за тим, чи зацікавлені діти вдосконалювати діалогічного мовлення. Ми також застосовували наочні засоби для кращого засвоєння матеріалу.

У процесі навчання ми помітили, що у багатьох четвертокласників обох груп не виявлено особливого інтересу до вивчення мовленнєвого етикету та вони не вміють вибрати та використовувати невербальні засоби спілкування. Результати діагностики розвитку діалогічного мовлення молодших школярів за мовленнєво-змістовим критерієм зображені на рис. 2.1.

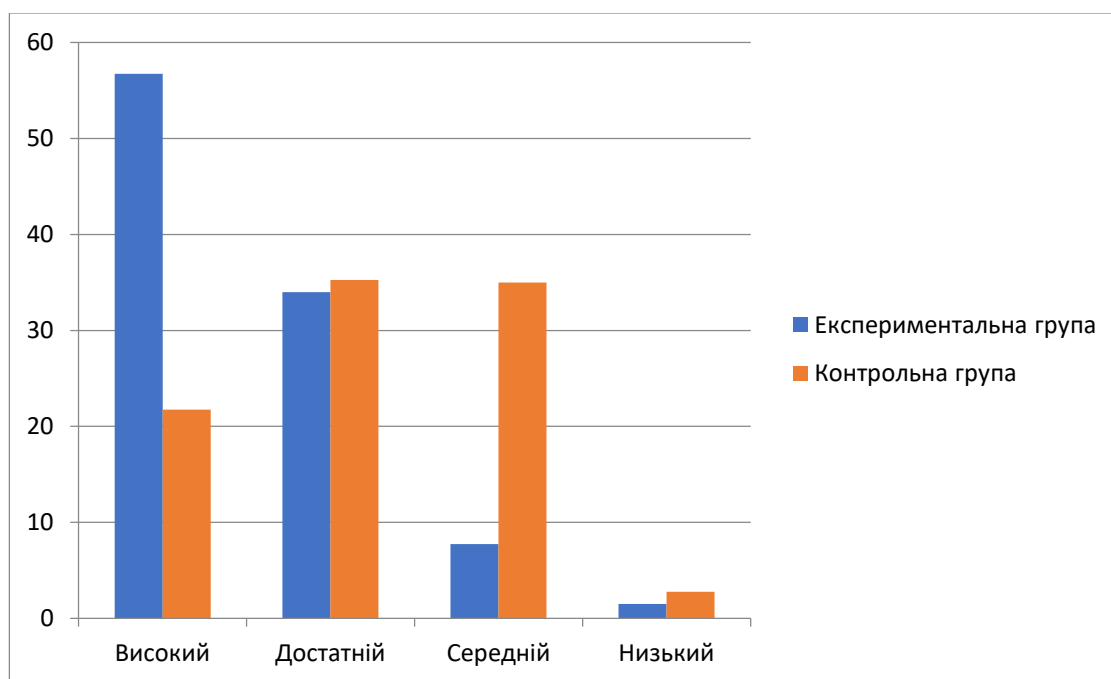

Рис. 2.1. Рівні сформованості в учнів контрольної та експериментальної груп

діалогічного мовлення молодших школярів за мовленнєво-змістовим критерієм

Аналіз виконання дітьми усіх запропонованих завдань виявив значне переважання *високого рівня* розвитку діалогічного мовлення у *експериментальної групи*, незначне переважання на достатньому рівні, та значний розрив на середньому рівні (переважання в контрольній групі). А також засвідчив обґрунтованість та ефективність використання експериментальної методики розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови.

Висновки до другого розділу

У другому розділі було визначено зміст і вихідні положення нашого експериментального дослідження, методику, яку застосовували для розвитку діалогічного мовлення учнів, а також проводили аналіз отриманих результатів.

Ми визначили цільовий напрям дослідження, який передбачав формування та розвиток діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови. Було з'ясовано, що основними критеріями для оцінювання розвитку діалогічного мовлення є ініціативність спілкування, емоційна забарвленість діалогу, кількість діалогічних реплік та вміння підтримувати розмову з дотриманням правил спілкування.

Ми детально описали методику, яку використовували під час проведення дослідження. Доцільність і ефективність цієї методики було доведено в контрольному експерименті, де ми встановили рівень володіння учнями знаннями та вміннями з розвитку діалогічного мовлення. Було оцінено рівень розвитку діалогічного мовлення учнів контрольної та експериментальної груп відповідно до встановлених критеріїв. Ми дійшли висновку, що більшість учнів обох груп мають середній рівень володіння

навичками діалогічного мовлення. Деякі виявили труднощі у вивченні мовленнєвого етикету та вживанні невербальних засобів спілкування.

У процесі формувального експерименту було виявлено, що за допомогою розробленої експериментальної методики навчання дітей діалогічного мовлення більш ефективно, тому використання нашої методики розвитку діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови є доцільним та обґрунтованим.

Загалом результати дослідження свідчать про досягнення певного рівня розвитку діалогічного мовлення учнів, а також вказують на необхідність подальшого вдосконалення методики та підвищення інтересу учнів до розвитку діалогічного мовлення.

ВИСНОВКИ

На основі узагальнення науково-теоретичних матеріалів та аналізу емпіричного дослідження ми маємо об'єктивні підстави для загальних висновків нашої магістерської роботи.

Дослідження надають переконливі докази того, що проблема розвитку діалогічного мовлення молодших школярів належить до важливих проблем у вітчизняній методичній науці, розв'язання якої має науково-практичне значення для розроблення в цілому концептуальних положень формування комунікативної компетентності учнів початкової школи.

Діалогічне мовлення в нашому дослідженні трактується як комунікативний акт, у якому має місце зміна ролей мовця і слухача. Він відбувається в певній ситуації спілкування і є її продуктом. Ситуація спілкування охоплює обстановку, в якій відбувається розмова, стосунки між співрозмовниками, мовленнєве спонукування і процес діалогізування. У межах мовленнєвого акту кожен із учасників по черзі виступає і як мовець, і як слухач. Отже, діалог – це така форма комунікації, у процесі якої відбувається безпосередній обмін взаємопов'язаними та взаємозумовленими висловлюваннями. Діалогічне мовлення передбачає вміння висловлювати свої думки, слухати інші, розуміти й реагувати на співрозмовника, а також дотримуватися мовленнєвого етикету.

Основною педагогічною умовою нашого магістерського дослідження є *діалогічні вміння*, під якими ми розуміємо вміння засвоювати суб'єктом способи виконання діалогічних дій, що гарантують сукупність набутих навичок і знань. Участь у діалозі вимагає досить складних навичок: слухати і правильно аналізувати думку співрозмовника, формулювати у відповідь власну точку зору, правильно її висловити за допомогою засобів мови, підтримувати емоційний фон, слідкувати за правильністю мовної форми, слухати та у разі потреби редагувати власне мовлення.

З метою результативного засвоєння учнями молодших класів діалогічного мовлення необхідно враховувати їх *психолого-педагогічні особливості*. Було з'ясовано, що молодший шкільний вік – період, коли активно відбувається зацікавленість до всього, що оточує дитину. У цей період школярі ставлять багато запитань. Зважаючи на це, етап навчання дитини навичок ставити питання є мотивуючим для неї. Важливим також є уміння формулювати запитання, адже це допоможе в розвитку мовленнєвої діяльності школярів. Дуже важливо розвивати в здобувачів освіти зацікавленість до мовлення, давати учням роз'яснення слів, демонструвати їх зв'язок один з одним, стежити за граматичною правильністю мовлення, здійснювати аналіз мовлення у формі діалогу. Однак такі психологічні особливості учнів молодшого шкільного віку, як коротка тривалість уваги, бажання говорити та висловлювати свою думку, показують недостатній контроль над імпульсивними висловами, можуть бути факторами, що впливають на навчання діалогічному мовленню.

Аналіз стану проблеми розвитку діалогічного мовлення в практиці початкової мовної освіти засвідчує, що формування в школярів здібностей до ведення діалогу набуває особливої уваги в контексті вимог сучасного суспільства, оскільки від майстерності молодших школярів налагоджувати контакт, спілкування з людьми і буде залежати їх доросле життя. Проте розвиток діалогічного мовлення не завжди отримує належну увагу в навчальних програмах. Перевага надається іншим аспектам мови, зокрема читанню та письму. Це може призвести до низького рівня володінням комунікативними навичками, зокрема діалогічним мовленням.

Аналіз чинних підручників з української мови для початкової школи засвідчив, що їх навчальний зміст спрямований на розвиток діалогічної компетентності, вони відповідають вимогам Державного стандарту початкової освіти, Нової української школи, мовно-літературної галузі типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти. Підручники

насичені цікавою інформацією розвивавального характеру, яка сприяє розвитку діалогічних здібностей молодших школярів.

Результати констатувального зрізу умінь учнів молодшого шкільного віку дозволяють зробити висновок, що існує потреба в розробленні методичної системи розвитку діалогічного мовлення школярів початкової школи. Аналіз виконання завдань засвідчив, що учні мають невеликий словниковий запас, часто обмежуються одним словом у відповідях на запитання вчителя. Їм складно будувати повні речення або зв'язні висловлювання. З огляду на це необхідно приділяти увагу якісному рівню початкової мовної освіти шляхом розроблення різноманітних підходів, форм, принципів, методів, прийомів роботи, які б підвищили пізнавальні інтереси учнів до діалогічного спілкування та формували в них прагнення до оволодіння діалогічними засобами для успішного процесу комунікації.

Для ефективного формування діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови було визначено основні **підходи, принципи, методи та прийоми**. З огляду на тему магістерської роботи пріоритетними для нашого дослідження визначено такі *підходи*: комунікативний, когнітивний, інтерактивний, розвитковий, інтеркультурний. У процесі формування діалогічного мовлення було відібрано *дидактичні принципи*: індивідуалізації, наступності, активності, системності, науковості, ігрового навчання, співробітництва. Під час розроблення методики навчання мови було враховано *лінгводидактичні принципи*: комунікативний, функціональний, контекстуальний, інтерактивний, мовної реалізації, зворотній зв'язок, культурна адаптація, мовне різноманіття, автентичності мовленнєвої самодостатності, різноманітності жанрів. Для формування діалогічного мовлення учнів початкової школи на уроках української мови доцільно використовувати різноманітні **методи** навчання: *робота з текстами, аналіз діалогів, метод інтерактивних вправ, рольові ігри, метод спільного планування та моделювання*, які можна комбінувати та адаптувати відповідно до конкретних завдань і потреб учнів. Запропоновані нами вихідні

положення експериментального дослідження відповідають сучасним вимогам Державного стандарту початкової освіти і сприяють розвитку діалогічних навичок молодших школярів. У запропонованій методиці передбачено різноманітні завдання розвивального характеру, які допомагають учням активно долучатися до навчання та розвивати вміння спілкуватися і доцільно висловлювати свої думки. Вони допомагають учням відчувати себе дослідниками та активно взаємодіяти під час навчання.

Розроблена методика спрямована на зацікавлення та мотивацію дітей, сприяє збереженню їхнього інтересу під час навчання та формуванню діалогічного мовлення. У нашому дослідженні запропоновані види вправ і завдань на уроках української мови адаптовані до вікових особливостей учнів з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей та структуровані таким чином, щоб сприяти послідовному та систематичному формуванню діалогічного мовлення. Під час експериментального дослідження використовувалися різноманітні види навчальної діяльності: рольові діалоги, дискусії та евристичні діалоги, ігри, завдання проблемно-пошукового характеру для створення позитивних емоцій та підвищення інтересу учнів до навчання.

Під час контрольного етапу експерименту було розроблено ключові критерії оцінювання розвитку діалогічного мовлення: ініціативність у спілкуванні, виразність у виражених емоціях, кількість діалогічних фраз та вміння учнів підтримувати бесіду, дотримуючись правил спілкування.

Порівняльний аналіз рівнів сформованості навичок діалогічного спілкування учнів експериментальної та контрольної груп засвідчив кількісну та якісну позитивну динаміку. У процесі роботи були відзначені такі зміни: учні експериментальної групи помітно вирізнялися від школярів контрольної групи, а саме вони володіють достатнім словниковим запасом, уміють ініціювати та підтримувати діалог, доречно використовувати як вербальні, так і невербальні засоби виразності в діалогічному спілкуванні, уживати в діалогічному мовленні етикетні норми спілкування відповідно до ситуації

спілкування.

Отже, результати дослідно-експериментальної роботи дозволяють стверджувати, що розроблена методична система розвитку діалогічному мовлення в здобувачів освіти початкової школи, є ефективною і практично виправданою.

Магістерська робота не претендує на повне і всебічне розв'язання всіх аспектів проблеми. Перспектики нашого дослідження вбачаємо в подальшому вдосконаленні методики розвитку діалогічного мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бабенко В. В. Формування комунікативної компетентності учнів на уроках української мови і літератури у процесі розвитку діалогічного мовлення : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2019. 26 с.
2. Бадер В. І. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ, 2000. 92 с.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : навч. посібник. Київ : Академія, 2004. 344 с.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : Підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 318 с.
5. Богданець-Білокаленко Н. М. Українська мова та читання : підруч. для 2 кл. закл. загальн. середн. освіти (у 2-х частинах) : Частина 2. Читання. Київ : Грамота, 2020. 160 с.
6. Богуш А. М. Методично-мовленнєвий супровід підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів. *Наука і освіта*. 2010. №2. С. 136–142.
7. Богуш А. М., Березовська Л. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності: монографія. Одеса : М. П. Черкасов, 2008. 203 с.
8. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика : Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ : Вища школа, 2007. 542 с.
9. Бондаренко Г. П. Про формування творчої особистості молодшого школяра засобами слова. *Початкова школа*. 1998. № 9. С. 22.
10. Брецько І. І. Діалогічне мовлення – основа для розвитку здібностей міжособистісного спілкування. *International scientific journal*. 2016. № 1(1). С. 39–42.
11. Бугакова С. А. Особливості діалогічного мовлення та його функції. Київ : Ленвіт, 2008. 285 с. URL: <http://methodportal.net/node1699> (дата звернення 10.09.2023)

12. Буган Ю. В., Урусський В. І. Словник психолого-педагогічних термінів і понять. Тернопіль : Астон, 2001. 312 с.
13. Бурчик О. В. Групова казкотерапія в особистісно-орієнтованому вихованні дітей. *Вісник Житомирського державного ун-ту ім. Івана Франка*. 2005. № 25. С. 203–205.
14. Варварук М. В. Аналіз дослідження казки в психологічному контексті. *Вісник Запорізького національного університету* : зб. наук. статей. Серія : Педагогічні науки. 2006. № 1. С. 20–26.
15. Вашуленко М. С. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Українська мова» у 1-2 класах закладах загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : навч.-метод. посібник. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2019. 13 с.
16. Вашуленко М. С. Українська мова. Буквар. У 2 частинах. Ч.І; Ч.ІІ : підруч. для 1 кл. закладів загальної середньої освіти / М. С. Вашуленко, О. В. Вашуленко. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2018. 112 с.
17. Вашуленко М. С., Васильківська Н. А., Дубовик С. П. Українська мова та читання : підручник для 3кл. закладів загальної середньої освіти (у 2-х ч.). Ч.1. Київ : Освіта, 2020. 160с.
18. Вашуленко О. В. Читацька компетентність молодшого школяра: теоретичний аспект. *Початкова школа*. 2011. 1. С. 48–50.
19. Вашуленко О. В. Мовленнєва складова у структурі читацької компетентності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2011. № 12. С. 16–21.
20. Вашуленко О. В. Оцінювання читацьких компетентностей молодших школярів. *Початкова школа*. 2007. № 12. С. 16–20.
21. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2004. 1728 с.
22. Власенко О. В. Розвиток діалогічного мовлення молодших школярів. *Управління школою*. 2005. №22-24, с. 21–22.
23. Гавриш Н. В., Лопатіна Г. О., Чернікова І. К. Пізнавальні діалоги з

- молодшими школярами. *Луганський національний університет імені Тараса Шевченка*. 2008. 211 с.
24. Галаєвська Л. В. Психологічні аспекти словникового розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 2009. № 12. С. 66–69.
 25. Галаєвська Л. В. Удосконалення мовленнєвих умінь і навичок учнів 8-9 класів на уроках розвитку мовлення. *Українська мова і література в школі*. 2017. С. 41–45.
 26. Голуб Н. Б. Комунікативна компетентність учнів загальноосвітньої середньої школи : структурні компоненти. *Науковий вісник ХДУ : Педагогічні науки*. 2011. № 58. С. 220–224.
 27. Голюк О. А. Теоретико-методологічні засади формування діалогічної культури учнів. *Вісник Глухівського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки*. Глухів. 2009. Вип. 13. С. 244–252.
 28. Державний стандарт початкової освіти, затверджений постановою Кабінету Міністрів України №87 від 21.02.2018. (Кабінет Міністрів України).
 29. Деркач О. О. До школи – з радістю та інтересом, або Казка на допомогу вихователю. *Вихователь-методист дошкільного закладу*. 2014. № 4. С. 38–46.
 30. Деркач О. О. Педагогіка творчості: Арт-терапія та казкотерапія на допомогу вчителю, вихователю, практичному психологу. Вінниця, ВДПУ, 2009. 88 с.
 31. Дзюбка Л. В., Гриценко Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. *Психолінгвістика*. 2009. № 4. С. 34–43.
 32. Донченко Т. Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема. *Дивослово*. 2006. № 5. С. 2–5.
 33. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта : методологія, теорія, практика : монографія : у 3 т. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015.

- Т. 1. 400 с.
34. Дубасенюк О. А. Професійна педагогічна освіта : методологія. теорія, практика : монографія : у 3 т. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. Т. 2. 376 с.
35. Дубовик С. К. Аудіювання на уроках української мови. *Початкова школа*. 2002. №3. С. 8.
36. Дячук Н. В. Реалії мовленнєвої діяльності: психолінгвістичний підхід. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія», серія «Історичні науки»*, 2015, С. 257–260.
37. Енциклопедія сучасної України / ред. кол.: І. М. Дзюба та ін. ; НАН України, НТШ, Коорд. бюро Енцикл. сучасної України НАН України. Київ : Поліграфкнига, 2019. 712 с.
38. Жуковський В. М. Компетентнісний підхід до професійної підготовки вчителів з предметів мовного циклу у системі післядипломної освіти. *Андрогогічний вісник*. 2014. № 5. С. 170–179.
39. Закон України «Про освіту» / Міністерство освіти і науки України. URL: <http://www.mon.gov.ua/education/average> (дата звернення: 09.02.2020).
40. Захарійчук М. Д. Українська мова та читання : підручник для 2 кл. закладів загальної середньої освіти : у 2-х частинах : / М. Д. Захарійчук. Київ : Грамота, 2019. 112 с.
41. Захарійчук М. Д. Українська мова та читання : підруч. для 3 кл. закл. загальн. середн. освіти : у 2-х частинах : Частина 1 : Українська мова / М.Д. Захарійчук. Київ : Грамота, 2020. 160 с.
42. Захарійчук М. Д. Українська мова та читання : підруч. для 4 кл. закл. загальн. середн. освіти : у 2-х частинах : Частина 1 : Українська мова / М.Д. Захарійчук. Київ : Грамота, 2021. 160 с.
43. Зимульдінова А. В. Діалог як форма усного мовлення учнів початкових класів. *Початкова школа*. 2014. № 3. С. 37–39.
44. Зимульдінова, А. В. Мова й мовлення молодших школярів. Наукові засади. *Початкова школа*. 2012. № 11. С. 10–13.

45. Інтерактивні методи навчання в практиці початкової школи / упоряд. О. В. Стребна, А. О. Соценко. Харків : Основа, 2006. 176с.
46. Інтерактивні технології навчання в початковій школі : навч. посіб. / О. І. Пометун, Г. І. Коберник, О. А. Комар та ін. Умань : РВЦ «Софія», 2009. 264с.
47. Іщенко О. Л., Іщенко А. І. Українська мова та читання : підручник для 3 класу. Ч.1. Київ : Літера ЛТД, 2020. 112с.
48. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів освіти. Київ : Ленвіт, 2000. 272 с
49. Кірик М. Ю., Данилова Л. І. Нова українська школа: організація діяльності учнів початкових класів закладів загальної середньої освіти: навчально-методичний посібник. Львів: Світ, 2019. 136 с.
50. Коваль Г. П., Деркач Н. І., Наумчук М. М. Методика викладання української мови : навч. посіб. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
51. Козак І. О. Особливості підготовки старших дошкільників до художньо-мовленнєвої діяльності. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. викл. і студ. ін-ту пед., психол. і мистецтв / за ред. Г.С. Тарасенко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. Вип. 3. С. 412–415.
52. Колеснік К. К. Особливості організації колективної творчої діяльності у процесі мовленнєвої роботи з молодшими школярами у педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи* : зб. матеріалів регіон. пед. читань. Вип. 5. Вінниця : ВДПУ, 2010. С. 167–169.
53. Кондратюк О. М. Технологія організації навчального діалогу молодших школярів. *Розвивальні технології навчання молодших школярів*. Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2011. С.64–119.
54. Концепція загальної середньої освіти. Київ, 2001 року / Міністерство освіти і науки України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v_5-2290-01#Text (дата звернення: 10.09.2023)

55. Коршун Т. В. Використання навчальних ситуацій мовленнєвого спілкування як основа забезпечення ефективного українського діалогічного мовлення. *Збірник наукових праць викладачів педагогічного факультету*. 1997. С. 102–107.
56. Кретьова О. І. Проблема професійного мовлення педагогічного працівника у контексті його професіоналізму. *Актуальні проблеми професійної підготовки педагогічних фахівців в Україні і за рубежом : матеріали міжнар. наук.-практ. конф.* Ужгород : Мистецька лінія, 2003. С. 168–171.
57. Лазаренко Н. І. Розвиток принципів та форм організації навчального процесу з методики викладання української мови в початковій школі. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернетконф.* Вінниця, ВДПУ ім. М.Коцюбинського, 10-11 листопада 2015 р. / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД» 2015. С. 203–206.
58. Литвиненко О. В. Мовленнєва компетентність. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 634 с.
59. Литовченко В. М. В. Сухомлинський про всебічний розвиток особистості засобами рідної мови. *Реалізація ідей В. О. Сухомлинського в практиці роботи сучасної початкової школи : зб. матеріалів регіон. пед. читань*. Вип. 9. Вінниця : ВДПУ, 2013. С. 12–15.
60. Мамчур Л. Д. Перспективність і наступність у формуванні комунікативної компетентності учнів основної школи : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Херсон, 2012. 44 с.
61. Максименко С. Д. Загальна психологія. Київ : ЦУЛ, 2008. 271 с.
62. Марущак О. М. Формування комунікативної компетентності молодших школярів засобами дитячої періодики : методичні рекомендації. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 134 с.
63. Мацько Л. Н. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного

- дискурсу. *Дивослово*. 2006. № 7. С. 2–4.
64. Медведь Н. В. Розвиток діалогічного мовлення засобами інсценізації. Харків : Основа, 2017. 112с.
65. Методика навчання української мови в початковій школі : навчально-методичний посіб. для студентів вищих навчальних закладів. / за наук. ред. М. С. Вашуленка. Київ : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
66. Миколаєнко Н. М. Дитячі освітні видання: історія та класифікація : навч. посіб. Житомир : Видавець О. О. Євенок, 2018. 84 с.
67. Молодший шкільний вік. Енциклопедія Сучасної України / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін. НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-69054>
68. Навчальні програми для загальноосвітніх навч. закл. із навчанням українською мовою. 1–4 класи. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2016. 392с.
69. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль : Астон, 2005. 352 с.
70. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої освіти / упоряд.: Л. В. Гриневич, О. Л. Елькін. Київ: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2016. 36 с.
71. Організація дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти : навч.-метод. посіб. / за ред. Г.С. Тарасенко. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 320 с.
72. Пентилюк М. І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : зб. ст. Київ : Ленвіт, 2011. 256 с.
73. Петрик О. В. Розвиток і удосконалення мовленнєвої діяльності молодших школярів. Київ, 2003. 88 с.
74. Підлужна Г. В. Компетентніший підхід до розвитку комунікативних умінь першокласників. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : збірник наукових

- праць. Житомир, 2015. С. 85-89.
75. Пономарьова К. А. Українська мова та читання : підручник для 3 класу ЗЗСО. Ч.1. Київ : УОВЦ «Оріон», 2020. 160 с.
76. Пономарьова К. І. Увиразнення синонімами мовлення молодших школярів. *Початкова школа*. 2001. № 4. С. 23–26.
77. Пономарьова К. І. Формування комунікативної компетентності молодших школярів у процесі навчання української мови : посіб. Київ, 2019. 131 с.
78. Пономарьова К. І. психолого-педагогічні аспекти розвитку діалогічного мовлення молодших школярів. Київ, 2017. 147 с.
79. Потапова Т. Р. Розвиток інтонаційної виразності мовлення. Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій : зб. мат. наук.-практ. конф. викладачів і студентів інституту педагогіки, психології і мистецтв / за ред. Г. С. Тарасенко. Вінниця, 2013. Вип. 2. С. 183-187.
80. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у школі: посіб. / ред. О. М. Горошкіна, С. О. Караман. Київ : АКМЕ ГРУП, 2015. 250 с.
81. Психологія спілкування. Навчальний посібник / Л. О. Савенкова та ін. 2009. 312 с.
82. Родюк Н. Ю. Формування професійно-педагогічної комунікації майбутніх учителів. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія : Педагогічні науки : збірник наукових праць. Старобільськ, 2017. Вип. 4 (309). С. 226–231.
83. Ростикус Н. Т. Мовленнєво-комунікативна готовність дітей до навчання української (рідної) мови в початковій школі. *Гірська школа Українських Карпат*. 2016. № 15. С. 198–202
84. Савченко О. Я. Мета і результат уроку в контексті компетентнісного підходу. *Початкова школа*. 2015. № 3. С. 10–16.
85. Словник педагогічних термінів: у 5 т. Київ : Вища школа, 2007. Т. 4 : Початкова освіта. 640 с.

86. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : у 5 т. Т.3. К. : Рад. школа, 1977. 670 с.
87. Тарасова І. О. Дидактичні ігри в початковій школі. *Початкова школа*. 2018. №5. С. 13–18.
88. Термінологічний словник. URL: [https:// pidru4niki. com/83399/psihologiya/terminologichniy_slovník_psihologiya_spilkuvannya](https://pidru4niki.com/83399/psihologiya/terminologichniy_slovník_psihologiya_spilkuvannya).
89. Типові освітні програми для закладів загальної серед-ньої освіти : 1–2 та 3–4 класи. Київ : Світоч, 2019. 336с.
90. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти: 1-2 класи. Київ : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
91. Типові програми для середньої загальноосвітньої школи. 1-4 класи. Київ : «Початкова школа», 2013. 432 с.
92. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори: у 2 т. Київ: Радянська школа, 1983. Т.1. 488 с..
93. Фурман А. В. Наука і практика у роботі психолога, соціолога: між правдою і лукавством. *Психологія і суспільство*. 2004. №4. С. 7–12.
94. Химинець В. В. Кірик. М.Ю. Інновації в початковій школі Тернопіль : Мандрівець, 2009. 312 с. С. 177.
95. Хома О. М. Сучасні підходи до розвитку зв'язного мовлення молодших школярів на уроках української мови в початковій школі. *Наука та освіта – новий вимір*. 2015. III (25). Вип. 49. С. 23-25.
96. Черезова І. М. Психолінгвістична складова мовленнєвої діяльності молодших школярів. *Початкова школа*. 2014. № 9. С. 52-54.
97. Шелехова Г. Ф. Компетентнісний підхід до мовленнєвого розвитку старшокласників в умовах профільного навчання української мови *Вісн. Луган. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка*. Серія : Педагог. науки. 2010. № 22 (209). С. 144–151.

ПЛАН-КОНСПЕКТ УРОКУ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ У 4 КЛАСІ «ДІАЛОГІЧНЕ МОВЛЕННЯ»

Тема: Діалогічне мовлення

Мета: розвивати діалогічне мовлення, виховувати культуру спілкування, вчити правильно ставити запитання й будувати відповідь, формувати вміння орієнтуватися в мовленевій ситуації.

Обладнання: сюжетні малюнки, іграшкові телефони, іграшки Михайлик-Питайлик, Буратіно.

Перебіг уроку

I. Організаційний момент

- Доброго ранку!
- (- Доброго ранку!!!)
- Хто сьогодні черговий?
- Чергові, витріть, будь ласка, дошку.
- (- ...)
- Дякую.
- (- Будь ласка.)
- Хто з класу сьогодні відсутній?
- (Учні перераховують прізвища відсутніх).

II. Мотивація навчальної діяльності

• Діти, вам часто доводиться взаємодіяти з друзями, знайомими та незнайомими людьми. Іноді відбувається ситуація, коли вам потрібно щось запитати або дати відповідь на питання. Мені би хотілося, щоб ви вміли легко та виразно висловлювати свої думки, щоб ваше спілкування було комфортним для ваших співрозмовників.

- Чи звернули ви увагу, з чого я почала сьогоднішній урок? З ким я спілкувалась? Як би ви назвали нашу розмову? (діалогом)

III. Повідомлення теми й мети уроку

IV. Допомагатиме нам Михайлик-Питайлик.

1. Він пропонує вам мовну розминку.

а) Підстановочні вправи:

- На столі лежить книга. А тепер що лежить на столі?
- На столі лежить годинник (рюкзак, склянка).

б) Заперечні вправи:

- Це собака? (кіт, папуга)
- Ні, це не собака. (кіт, папуга)

в) Констатуючі вправи:

- Це червона квітка?
- Так, це червона квітка.

г) Трансформаційні вправи:

- Ти сьогодні був на уроці історії?
- Ні, сьогодні був урок фізики.

2. Дайте коротку і поширену відповідь: учні дають спочатку коротку відповідь, потім – повну, порівнюють відповіді. Потім аналізуємо, коли доречні короткі відповіді, а коли поширені. Робимо висновки.

3. Залежність відповіді від інтонування запитання (учитель кілька разів читає запитання: «У нашої кішки пухнастий хвіст?», виділяючи щоразу інше слово. Діти відповідають).

– Так, у нашої.

Так, у кішки.

Так, хвіст.

Так, пухнастий.

(Діти тренуються в інтонуванні питального речення)

4. Ви впізнаєте цього хлопчика? (Буратіно). Він дуже цікавий і завжди прагне отримати більше. Чи ви хочете поспілкуватися з Буратіно? Які питання ви хочете йому поставити? (діти ставлять запитання на тему казки, а вчитель їм допомагає).

5. Фізкультхвилинка.

- Ви ляльки з театру Карабаса – Барабаса (танець ляльок).

6. Ланцюжок запитань за малюнком

Учитель показує фішки з питальними словами. Діти продовжують запитання і дають відповіді.

Хто...?

Де...?

Що...?

Коли...?

Чому...?

Куди...?

Для кого...?

Про що...?

8. **Словникова робота.** Учитель називає кожному учневі певне слово. Учні мають знайти це слово в орфографічному словнику та пояснити його значення своєму сусіду по парті, а той, в свою чергу, має ставити додаткові питання.

9. Робота в парах. Скласти діалоги за сюжетними малюнками.

V. Підсумок уроку.

- Михайлик-Питайлик цікавиться, чи ви задоволені нашою роботою. Він бажає, щоб ви завжди були ввічливими та приємними співрозмовниками.

VI. Домашнє завдання.

Скласти питання до тексту вправи 102; скласти діалог за текстом вправи 102; поговорити з батьками про сьогоднішній урок у формі діалогу; зателефонувати однокласнику і поговорити про урок розвитку мовлення.

ВПРАВИ ДЛЯ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЧЕТВЕРТОМУ КЛАСІ

1. Діалог «Уточнення значення» (тема: «Багатозначні слова»). Учні отримують слова, які мають багато значень. Вони повинні вести діалог, уточнюючи, в якому контексті використовують кожне значення слова. Наприклад:

Учень 1: «Я вчора зламав замок.»

Учень 2: «Ти жив у замку?»

Учень 1: «Ні, я маю на увазі дверний замок.»

2. Асоціації і спостереження (тема: «Багатозначні слова»). Учні називають слово, і інші учні висловлюють свої асоціації щодо цього слова. Наприклад слово: «крило»

Учень 1: «Це слово асоціюється з польотом птаха.»

Учень 2: «Мама називає частину лікарні, де вона працює, лівим крилом.»

3. Складіть фрази (тема: «Частини мови»). Учні отримують слова різних частин мови і повинні скласти фрази або короткі речення, використовуючи це слово. Наприклад:

Учень 1 (слово): «сонце» (іменник)

Учень 2 (слово): «світити» (дієслово)

Учень 3 (слово): «ясно» (прислівник)

Учні разом створюють фразу: «Сонце світить ясно.»

4. Відтворення речення (тема: «Частини речення»). Один учень називає частину речення, в якій, наприклад, є підмет, а інший повинен додати іншу частину, з присудком. Наприклад:

Учень 1: «Мій брат...»

Учень 2: «...любить грати у футбол.»

5. Діалог-запитання (тема: «Частини речення»). Учні мають використати певні частини речення для створення діалогу, в якому вони ставлять запитання та дають відповіді. Наприклад:

Учень 1: «Яка твоя улюблена книга?»

Учень 2: «Моя улюблена книга – це «Маленький принц». А твоя?»

6. Розповіді на тему (тема: «Частини речення»). Учні отримують ключове слово або частину речення, за якою вони повинні розповісти коротку історію. Наприклад:

Ключове слово: «Вранці...»

Учень: «Вранці я завжди йду на прогулянку в парк і годую птахів».

7. Діалог «Знайди синоніми» (тема: «Слово. Значення слова»). Учніям даються слова, а вони намагаються знайти синоніми до цього слова і пояснюють, які слова можуть бути взаємозамінні в певних контекстах. наприклад:

Учень 1: «Слово «радісний» має синоніми щасливий та веселий.»

8. Порівняння текстів (тема: «Текст»). Учні отримують два тексти на одну тему, але один текст у формі діалогу, а інший – у формі розповіді, та порівнюють їх. Вони обговорюють схожість та відмінності між текстами, обґрунтовуючи свої думки.

9. Створення спільного тексту за поданим планом (тема: «Текст»). Учні працюють у парах, щоб створити спільний текст на задану тему та за певним планом. Вони обговорюють та обґрунтовують свої думки щодо вмісту тексту та його структури.

10. Рольова гра «Журналіст і герой» (тема: «Текст»). Учні розігрують сценку, де один з них виступає в ролі журналіста, а інший – у ролі героя

медіатексту. Журналіст ставить герою питання про події, які сталися, і герой намагається відповісти на них.

11. Створення медіатексту (тема: «Текст»). Учні працюють у групах, щоб створити свою рекламу. Вони обговорюють та планують структуру та вміст свого медіатексту.

**АНКЕТА ДЛЯ САМОАНАЛІЗУ ПЕДАГОГІВ ЩОДО
ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ**

1. Я знаю, що мовленнєва компетенція – це

2. Мовленнєва компетенція складається з таких компонентів (підкреслити правильне)

фонетичний лексичний граматичний комунікативний організаційний
монологічний діалогічний

3. Вирішальним фактором у розвитку мовлення дітей є мовленнєве середовище

Стихійне середовище – це _____

Стимульоване середовище – це _____

3. Я вважаю, що мовленнєвий розвиток дітей молодшого шкільного віку відбувається у двох формах: під час організованих занять та на перервах чи інших уроках. (підкреслити правильне)

4. Зазвичай я проводжу заняття з розвитку мовлення, яке має таку структуру: _____

5. У повсякденному житті я можу організувати роботу щодо розвитку діалогічного мовлення учня під час _____

6. Для розвитку зв'язного діалогічного мовлення можна використовувати такі методи_____

7. Для розвитку орфоепічної культури мовлення можна використовувати наступні методи_____

8. Для навчання дітей граматики в моїй «скарбничці» є такі дидактичні ігри (назвати 5 і більше):_____

9. Планую зробити\ розробити\ створити\ провести... _____

_____ до _____ 20__ року.

10. Я думаю, що мені треба поглибити знання про
